

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Obraz Podkrkonoší v prózách Antala Staška

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury
Autor práce: **Bc. Aneta Mikšová**
Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Aneta Mikšová**
Osobní číslo: **P16000697**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: **Obraz Podkrkonoší v prózách Antala Staška**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je postihnout přístup Antala Staška k reflexi specifik Podkrkonoší jako svébytné oblasti z hlediska etnografického, národnostního i sociálního. Součástí práce bude nástin autorova života, z něhož bude patrný jeho silný osobní vztah k tomuto kraji.

Studentka prostuduje dostupné pramenné materiály i relevantní sekundární literaturu. Pro dosažení vytčeného cíle použije metody textové analýzy, interpretace a komparace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Primární literatura:

STAŠEK, A. Blouznivci našich hor. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959. STAŠEK, A. Na rozhraní: Román z rakouských dob. Praha: SNKLHU, 1957. STAŠEK, A. Nedokončený obraz. Praha: Česká grafická Unie, 1920. STAŠEK, A. O ševci Matoušovi a jeho přátelích. 8. vyd. Praha: Práce, 1969. STAŠEK, A., JANÁČKOVÁ, J. Povídky z hor. Praha: Albatros, 1974. STAŠEK, A. Přelud: román. Praha, 1918. STAŠEK, A. V temných vírech. Praha: Svoboda, 1974.

Sekundární literatura:

CUŘÍN, F. K charakteristice jazyka Antala Staška. Naše řeč. 1972, roč. 55, č. 23, s. 159165.

HAVEL, R., BÍLKOVÁ, E. Antal Stašek: (1843-1931): literární pozůstalost. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1987.

HÝSEK, M. Antal Stašek. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933.

JANÁČKOVÁ, J. Český román sklonku 19. století. Praha: Academia, 1967.

LANGHAMER, A. Kraj Antala Staška a Ivana Olbrachta. Semily: Městský národní výbor, 1961.

PLACHTA, M. Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů. Semilské noviny. 2009, č. 2, s. 12 a č. 3, s. 13.

POLÁK, K. O Antalu Staškovi. Praha: Práce, 1951.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2017

Termín odevzdání diplomové práce:

30. listopadu 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uhlíčný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. listopadu 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS STAG se shodují.

25. 5. 2019

Bc. Aneta Mikšová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D., za trpělivost, cenné zkušenosti, rady a připomínky. Dále děkuji rodině, partnerovi a přátelům za veškerou podporu a pomoc, kterou mi poskytovali po celou dobu studia.

Anotace

Tato diplomová práce se věnuje literárnímu ztvárnění života lidí v Podkrkonoší ve vybraných dílech Antala Staška. Klade si za cíl postihnout přístup spisovatele k reflexi specifika Podkrkonoší jako svébytné oblasti z hlediska sociálního, etnografického a národnostního. Práce na konkrétních ukázkách vystihuje nejen specifické rysy tohoto kraje, ale poukazuje i na poměry, v jakých lidé tehdy žili. Součástí práce je i nástin autorova života, z něhož je patrný jeho silný osobní vztah k tomuto kraji. Pro dosažení vytčeného cíle jsem použila metodu textové analýzy a interpretace.

Klíčová slova

Antal Stašek, Podkrkonoší, rok 1848, obec Stanový, román, vesnická próza, sociální poměry, národnostní problematika, spiritismus

Annotation

This diploma thesis deals with life of people living in Podkrkonoší and with its literary rendition in selected works of Antal Stašek. The aim of the thesis is to describe the writer's approach to reflecting on the specifics of Podkrkonoší as a distinct area from the social, ethnographic and national point of view. By concrete examples, this work captures not only the specific features of this region, but also highlights the conditions in which people lived at that period. The thesis also includes an outline of the author's life, from which his strong personal relationship with this region is evident. The methods of text analysis and interpretation were used in this work.

Key words

Antal Stašek, Podkrkonoší, 1848, Village Stanový, Novel, Village Prose, Social Conditions, Nationality Issues, Spiritism

Obsah

Úvod.....	9
1 Život Antala Staška	10
1.1 Dětská léta.....	10
1.2 Dospělost.....	13
1.3 Stáří	18
2 Literární tvorba Antala Staška.....	20
2.1 Vliv rodiny a rodného prostředí na tvorbu Antala Staška	20
2.2 Počáteční období Staškovy tvorby	24
2.3 Prozaická tvorba.....	27
2.4 Závěrečné období	29
3 Místo Antala Staška v české literatuře	31
4 Antal Stašek a Semily	34
5 Podkrkonoší v dílech Antala Staška.....	36
5.1 Vymezení oblasti.....	36
5.1.1 Soupis knih, v nichž se odehrává děj knih Antala Staška	37
5.1.2 Líčení podkrkonošské krajiny	41
5.2 Sociální poměry v Podkrkonoší	42
5.2.1 Chudoba	42
5.2.2 Rodinné vazby.....	43
5.2.3 Sňatek.....	45
5.2.4 Smrt	45
5.2.5 Poměry v Podkrkonoší před rokem 1848	47
5.2.6 Robotní povinnosti	48
5.2.7 Rok 1848 v Podkrkonoší	49
5.3 Etnografie Podkrkonoší.....	51
5.3.1 Tradice, zvyky a pověry	51
5.3.2 Společenský život.....	53
5.3.3 Četba	55
5.3.4 Náboženství a spiritismus.....	56
5.3.5 Vzhled obyvatel.....	59
5.3.6 Oblékání	61
5.3.7 Bydlení	62
5.3.8 Stravování.....	63
5.3.9 Způsoby obživy	65

5.4	Národnostní problematika	69
5.4.1	Práce v továrnách	71
5.4.2	Zdravotní následky	72
5.4.3	Mzda.....	73
5.4.4	Nespokojenost dělníků	74
	Závěr	79
	Seznam použité literatury	81

Úvod

Diplomová práce s názvem *Obraz Podkrkonoší v prózách Antala Staška* se zabývá životem a literární tvorbou Antala Staška. Oblast Podkrkonoší, v níž se narodil a prožil velkou část svého života, se promítá do mnoha autorových děl. Pro svoji práci jsem si zvolila celkem sedm knižních titulů, ve kterých se tomuto kraji věnuje. Jsou to tyto povídky a romány: *Blouznivci našich hor*, *Na rozhraní*, *Nedokončený obraz*, *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*, *Povídky z hor*, *Přelud* a *V temných vírech*.

Cílem diplomové práce je vyhledat v těchto textech prvky spojené s autorovým rodným krajem a postihnout přístup spisovatele k reflexi specifík v Podkrkonoší. Pozornost budu věnovat především sociálním, etnografickým a národnostním poměrům tehdejší doby. Kromě toho se zaměřím i na konkrétní místa v Podkrkonoší, kde se odehrávají děje jeho povídek a románů. Dílčím cílem práce je nastínění autorova života a jeho literární tvorby, ze které je patrný silný vztah k tomuto kraji.

V teoretické části jsem se nejprve zaměřila na autorův život, který úzce souvisí s jeho literární tvorbou a je důležitý pro pochopení jeho děl. V této části také zmiňuji jeho literární tvorbu, tu jsem rozdělila chronologicky od jeho básnických počátků, přes dramata, vědecké studie, překlady až k prozaické tvorbě.

V praktické části jsem se pokusila na konkrétních příkladech ukázat, jak se oblast Podkrkonoší promítla ve Staškových dílech. Zaměřila jsem se především na vyobrazení života podkrkonošských lidí a poměrů, ve kterých v 19. století žili. Při psaní práce jsem použila metody textové analýzy a interpretace.

1 Život Antala Staška

1.1 Dětská léta

Antal Stašek, vlastním jménem Antonín Zeman, se narodil 22. července 1843 v roubeném stavení, č. p. 46, ve Stanovém u Vysokého nad Jizerou, které je nyní součástí Zlaté Olešnice. Byl nejstarší z deseti synů rolníka a písmáka Antonína Zemana, jehož rodina patřila k národnostně uvědomělým rodinám v Podkrkonoší. Staškův otec a dědeček se aktivně zajímali o politické, náboženské a myšlenkové proudy, byli velkými vlastenci a měli úctu ke slovanským tradicím.

Takto charakterizuje Zemanovu rodinu literární kritik a historik Miloslav Hýsek, který se zabýval Staškovou tvorbou. *Zemanové se dožívali vysokého stáří, byli tvrdí a hloubaví sedláci odbojných sklonů, čítali noviny, uctívali Havlíčka, neměli náboženských předsudků – tyto rodové rysy jsou příznačné také pro Staška.*¹

Sám František Xaver Šalda se zmiňuje o Staškově rodině ve svém nekrologu, kde ji popisuje takto. *Byl to sukovitý horský kmen, šlehaný vichřicemi i mrazy, zkřivený a zohýbaný, ale pevné jadrné skladby vnitřní.*² Podobný pohled měl na osobnost Antala Staška i Jan Neruda, který ho v 80. letech 19. století charakterizoval následovně. *Stašek je individualita mohutná: drsná jako ty vrchole krkonošských skal, mezi nimiž stála kolébka jeho, ale přitom jako tyto půvabná a žulového jádra.*³

Antal Stašek začal chodit už v pěti letech do obecné školy ve Stanovém a byl to chlapec plný představivosti a fantazie, jež byla rozvíjena díky babiččiným pohádkám a divadlu v nedalekém městečku Vysokém nad Jizerou. V tehdejší době byla škola podřízena katolické církvi a katolickým kněžím. Hlavním předmětem bylo náboženství a denně se četla biblická dějprava, kterou si Antal Stašek oblíbil. Tato záliba v Bibli mu zůstala po celý život a takto se o ní zmiňuje. *Má pro mě zvláštní kouzlo, je to kniha mnohých krás, kniha, která přetvářela celý západní svět.*⁴

V šesti letech se Antal Stašek naučil číst a první jeho mimoškolní četbou byl Robinson Crusoe od Daniela Defoa. V devíti letech se učil českým dějinám a německému jazyku,

¹ HÝSEK, Miloslav. *Antal Stašek*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933, s. 9.

² HOMOLOVÁ, Květa, ed. a kol. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 246.

³ POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III: Literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: ČSAV, 1961. s. 487.

⁴ LAUBE, Josef. *Naše Podkrkonoší*. Praha: Národní jednota severočeská, 1938, s. 99.

aby mohl splnit nejprve zkoušku z třetí třídy tehdejší hlavní školy a poté přijímací zkoušku na jičínské gymnázium, které bylo německé.

Otázkou bylo, čím se mladý Antal Stašek vyučí. Podle starého zvyku z Podkrkonoší rozhodovaly o budoucnosti dítěte tři předměty, které byly před něj položeny. Byl to bič jako symbol sedlačiny, kladívko jako symbol řemesla a kniha jako symbol studií. Dle vyprávění Staškovy matky natáhl se maličký Antal Stašek oběma rukama po knize. Tím prý byl jeho osud rozhodnut a určena jeho budoucí životní dráha.⁵

Mezi lety 1853–1859 studoval Antal Stašek gymnázium v nedalekém Jičíně. Tehdy sem byl směřován kulturní život z celého Podkrkonoší a oproti Podkrkonoší to byl kraj mírnější a život tu byl pohodlnější. Byl dobrým studentem, ale studium na zdejším gymnáziu ho neuspokojovalo. Proto se zabýval často jinými věcmi než školními. V následující ukázce se dočteme, jak na toto období vzpomíná sám autor ve své knize *Ze vzpomínek*.

*Všechny školní knihy mně byly protivné, a to i tehdy, když jsem některou z obsažených v nich nauk měl rád. Nechuť k profesorům přenášel jsem na učebnice; zdálo se mně v nich všechno zastaralé, nepěkné, ne dosti důkladné; proto jsem hledával jiné prameny, jiné pomůcky.*⁶

O jeho středoškolském studiu píše také Josef Laube v *Našem Podkrkonoší. Gymnasijní studia nesrovnávala se tak často s jeho nitrem. Byla mu přílišnou otročinou. Měl profesory, kteří neměli ani tušení, jak se má zacházet se žáky. Byla to léta stálého vyšetřování, špiclování, což jeho českou povahu přímo skličovalo.*⁷ Naopak se v Antalu Staškovi zrodila myšlenka nápravy českého veřejného života, reorganizace všeho společenského a z gymnázia chtěl odejít.

V roce 1859 odešel z jičínského gymnázia studovat do polského Krakova, aby zde dokončil poslední dva roky středoškolského studia. Tehdy v Krakově působil jako státní úředník jeho strýc František Zeman, bratr Antalova otce, u kterého po dobu studia bydlel.

Takto je zachycen Staškův odjezd ze semilského nádraží do Krakova. *Matka plakala, všichni byli nešťastní. Jediný z rodiny, kdož Antonína povzbuzoval, byl dědeček z otcovy strany, starý rychtář a forman, člověk světa znalý. Nejstaršího vnuka Antonína měl nejraději,*

⁵ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek: Vybrané spisy Antala Staška*. Praha: SNKLU, 1964, s. 40.

⁶ Tamtéž, s. 56.

⁷ LAUBE, Josef. *Naše Podkrkonoší*. Praha: Národní jednota severočeská, 1938, s. 99.

*právě pro jeho odvahu, zvědavost a slovanské vlastenectví. A tak z nejbližšího nádraží, jež ze Stanova bylo v Semilech, doprovázen rodiči a jejich radami, s ranečkem buchet od maminky, vyrazil mladý Antonín na dalekou cestu.*⁸

V krakovském gymnáziu ho mile překvapily tamní poměry mezi učiteli a žáky. Polští učitelé žákům vykali, byli k nim vstřícní a pěstovali v nich samostatnost a sebevědomí. Zato čeští učitelé vše potlačovali a zakazovali. Antala Staška zde zaujalo i polské národní hnutí, vlastenectví a slovanství. Přichází zde tak do zcela nového prostředí a srovnává skromnou českou básnickou tvorbu s bohatší polskou tvorbou. Zaujala ho především díla Adama Mickiewicze, Juliusze Słowackiho a Zygmunta Krasińskiego.

Po dokončení střední školy a úspěšném složení maturitní zkoušky v roce 1861 se mu nabízela možnost živit se naplno psaním, ale obával se, že by česká literatura nedokázala tolik spisovatelů uživit. Proto se chtěl vyučit něčemu praktickému a literatuře se věnovat jako zálibě. V letech 1861–1865 studoval Antal Stašek na právnické fakultě v Praze na Karlo-Ferdinandově univerzitě. V té době se zde mluvilo převážně německy a české výrazy se vyskytovaly jen zřídka. Svědčí o tom i tato událost, kterou si Antal Stašek zaznamenal.

*Caput regni činila na mne dojem zdrcující. Bylo mně první dni úzko, teskno, smutno. Nejraději bych se byl sebral a utekl zpět do svých krkonošských hor, kde jsem byl domovem, nebo do Krakova, kde jsem ukončil gymnasium. Přišel-li jsem do lepšího krámu na hlavní ulici a oslovil po česku, sotva že mně pohrdavě odpověděli, sotva že mne obsloužili. Octl-li jsem se v nějakém hostinci, třeba jen nižšího řádu, slyšel jsem samou němčinu i od řemeslníků a nepatrných obchodníků. Mluvil-li někdo po česku, pletl do toho nejen německá slova, ale celé německé věty.*⁹

Při studiu v Praze zároveň přednášel český jazyk a dějepis na prvním českém dívčím ústavě manželů Tesařových. Sam uvádí, že jeho tehdejší znalost českého jazyka nebyla nejlepší. Lépe mu šla polština, neboť v Polsku strávil několik posledních let. Pro opakování českého jazyka si vybral starší spisy Jana Husa a Tomáše Štítného ze Štítného. Ty mu sloužily jako vzory našeho staršího jazyka.¹⁰

⁸ PLACHTA, Miloš. Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů. Semilské noviny. 2009, č. 2, s. 12.

⁹ STAŠEK, Antal. Ze vzpomínek: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 115.

¹⁰ Tamtéž, s. 122.

Takto vzpomíná ve své knize *Ze vzpomínek* na své pedagogické působení na dívčím ústavě. *Tato léta mého učitelování jsou mně z nejmilejších vzpomínek. Přemnohé mé žákyně, většinou již vyrostlá děvčátka pražských i venkovských rodin, o málo jen mladších než jsem já, byly hezké, některé přímo krasavice. Což divu, že jsem se do některých i zamiloval.*¹¹

Kromě vyučování se Antal Stašek věnoval také novinářině. Během studií působil v redakci Štulcova deníku *Pozor* (1862) a krátce v *Národních listech* (1863). Studium práv v Praze nakonec nedokončil. Rok před dokončením právnickou fakultu opustil a odešel studovat opět do Krakova, kde se stal v roce 1866 doktorem práv. Bydlel zde opět u svého strýce Františka Zemana, kde se po nějaké době dostal do finanční nouze. Přivydělával si doučováním slabších studentů, překládal z polštiny a francouzštiny a publikoval své rané básně v časopise *Květy*. *O krakovské finanční bídě v závěru svého studia práv píše Antal Stašek svému otci zoufalé skutečnosti: Na rigorosum musel jsem si půjčit kabát a kloudné boty. Mé jsou na cimpr campr, vycházím jen v podvečer, kdy všechno se zdá černé, i mé díry v botách.*¹²

V této době používal Antal Stašek krátce literární pseudonym a podepisoval se jako Tomeš Bochů. Pod tímto uměleckým jménem přeložil například v roce 1865 román *Poslední den odsouzenců* od Viktora Huga. Pozdější Staškův pseudonym vznikl z maďarské podoby jeho křestního jména Antonín, který se v Maďarsku označuje jako Antal. Tento pseudonym vznikl jako vzpomínka na první jeho velkou lásku k maďarské slečně. Příjmení Stašek vzniklo z polské zdvojnásobiny biřmovacího jména Stanislav.

1.2 Dospělost

Po dokončení studia v Krakově začal působit jako advokátní koncipient nejprve v Kolíně (1866–1869), kde mu chybělo intelektuální prostředí a rodná podhorská krajina. V Kolíně setrval pouze tři roky a poté získal místo v Praze v zemské advokátní kanceláři JUDr. Josefa Friče, kde pobýval do roku 1873.

V Praze se Antal Stašek v 70. letech podílel na literárním a kulturním životě. Seznámil se s pražskými literáty, a to s Janem Nerudou, Vítězslavem Hálkem, Ignátem Hermannem, Svatoplukem Čechem a dalšími tehdejšími spisovateli. Zejména s Janem Nerudou udržoval Antal Stašek dobré vztahy a trávili spolu mnoho času. Takto vzpomíná Antal Stašek

¹¹ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 122–125.

¹² PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 2, s. 12.

na své působení v Praze a setkávání se s Janem Nerudou. *Bliže jsem se s ním počal stýkat teprve roku 1870, když přestěhovav se jako advokátní pomocník trvale do Prahy, zapadl jsem do hospodské společnosti u Ježíše, kde Neruda vévodil. Skládala se z mladých literátů, ze žurnalistů, z několika divadelních herců a z jiných umělců. Sedával tam Krajník, Quis, Hostinský, Eim, Barák, Arbes, Sabina, Züngel, Sládek, mistr Smetana, zpěvák Lev; z divadelních herců Kolár mladší, Bittner a přemnozí jiní ze spisovatelských, uměleckých a vědeckých kruhů i z kruhů občanských.*¹³

Po prvních spisovatelských úspěších pocítil nechuť k právnické praxi a chtěl se více věnovat literatuře. Kromě toho ho tísnily pražské poměry a malicherné spory mezi oběma tábory českého měšťanstva, a to staročeským a mladočeským. Ozývalo se v něm naléhavé volání opustit Prahu a Čechy. Příležitost se mu naskytla na počátku roku 1874, kdy přijel do Prahy Ivan Petrovič Brilkin, jakožto předseda zemstva¹⁴ a čestný smírčí soudce v Schlüsselburku u Petrohradu. Sháněl domácího učitele pro svého synovce Alexandra Brilkina a vybral si Antala Staška, s nímž poté odjel do Ruska.

Antal Stašek se zde stýkal s mladými revolucionáři a anarchisty. Sám byl od 90. let do roku 1921 anarchistou. Rusko toužil poznat, avšak byl k němu velice kritický. Byl zaskočen tím, jak carská vláda utlačuje lid, také uplácením úřednictva a častým špiclováním.

Dlouholetý kamarád Antala Staška Otokar Vochoč ve svých vzpomínkách popisuje Staškův vztah k Rusům. *Rusy měl velmi rád a obdivoval je pro jejich velikost. Žil také u baltských baronů a vypravoval, jak Rusy utiskují a vysávají. Carský absolutismus nenáviděl zplna. Líčil mi např., jak u Poláků, kde žil, byly v pokojích carskou policií provrtány dřevěné stropy, aby mohly být odposlouchány hovory.*¹⁵

V Rusku si uvědomil zaostalost velké říše a tamější politické a společenské poměry ho přiměly k návratu do rodné země. Rusko navštívil ještě dvakrát, a to v letech 1889 a 1897. Obojí to byly cesty na jižní Ukrajinu, kde pobývali čeští kolonisté. Po příjezdu z Ruska v roce 1875 se vrátil ke své vystudované profesi a v letech 1876 až 1877 působil v Roudnici nad Labem jako advokátní koncipient.¹⁶

¹³ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 218–219.

¹⁴ Zemstvo - samosprávný orgán v carském Rusku

¹⁵ VOCHOČ, O. *Ze vzpomínek na Antala Staška*. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily: Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 12.

¹⁶ *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. 4, S–T. Editor Luboš MERHAUT. Praha: Academia, 2008, s. 343.

V roce 1878 se Antal Stašek přestěhoval do svého rodného kraje a usadil se v Semilech, kde si otevřel svoji advokátní kancelář. V roce 1882 koupil budovu dnešního semilského muzea a provozoval tam i svoji advokátní činnost. V tomto domě se dříve nacházel krámk, hostinec a v prvním patře bydleli nájemníci. Tento dům vlastnil Antal Stašek až do roku 1929, kdy ho koupil semilský cukrář Josef Hořák.¹⁷

Antal Stašek měl velké sociální citění k slabším lidem, kterým často jako advokát pomáhal a zastupoval je. Díky své profesi poznával problémy podkrkonošského lidu, který se potýkal se sociální bídou a s národnostním útlakem. Radil jim ve věcech právních a sděloval jim soudní i jiná úřední rozhodnutí. Několikrát působil jako právní zástupce měst a byl velkým obhájcem především dělníků v jejich právních sporech s německými bohatými průmyslníky. Byl nespokojený s tehdejšími společenskými problémy a toužil po spravedlivějším uspořádání světa. Ve své knize *Ze vzpomínek* se zmiňuje i o marném zastupování dělníků u soudu. *Byl jsem čtyřiatřicet let advokátem v Semilech, ale nepamatuji se, že by se bylo ve věcech týkajících se těchto velmožů některému z dělníků, které jsem často zastupoval, stalo po právu. Dělník byl i soudům v poměru k továrníkovi bezprávným páriou.*¹⁸ V 70. letech bylo povolání advokáta a obhájce velice výnosné. Advokáti patřili k bohatým vrstvám obyvatel v důsledku rozvoje průmyslu, s kterým souviselo hájení zájmů průmyslníků. Ovšem u Antala Staška to bylo spíše naopak. Ten hájil zájmy dělníků proti továrníkům, a to většinou i zdarma.

Jako právník zastupoval město Semily například při sporech s bohatým německým továrníkem Franzem Schmittem, který patřil v 19. století k největším podnikatelům v severních Čechách a vlastnil pět textilních podniků, z toho tři v Semilech. Franz Schmitt se chtěl pomocí korupce Semil zmocnit a ovládnout je. Právě díky Antalu Staškovi došlo k tomu, že Franzu Schmittovi se jeho plán nepodařilo zrealizovat. Naopak Antalu Staškovi přinesly tyto soudní procesy velkou popularitu. *Obhajoval stávkující textiláky v roce 1906, když je četníci udávali za to, že bránili stávkokazům chodit do práce a za schůzování při stávce. Fabrikanti jim dávali soudní výpovědi z bytu za to, že nechtěli jít v době stávky pracovat.*¹⁹ Stávkujících dělníků obhajoval celkem 80 a vše vykonával ochotně a zdarma.

¹⁷ Muzejní ohlédnutí k 55 letům semilského muzea [online]. [cit. 2018-11-21]. Dostupné z: <http://www.muzeumsemily.cz/HISTORIE-MUZEJA.html>

¹⁸ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 209.

¹⁹ MÍZA, F. Poslední velký demokrat, jak ho nazval Julius Fučík, spisovatel Antal Stašek. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily: Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 8.

*Němci – zvláště továrníci – mu říkali „štváč“ a čeští továrníci jim přizvukovali a u svých zaměstnanců i v lidu se přičiňovali, aby jeho životní obraz byl zkreslen.*²⁰

Skutečnost, že Antalu Staškovi nebyly lhostejné sociální poměry lidí, dokazuje i následující příhoda z roku 1910, kdy Antal Stašek navštívil svého kamaráda Otokara Vochoče a jeho manželku v Jičíně. Takto o návštěvě píše ve svých rukopisných pamětech z roku 1950 Otokar Vochoč. *Když odcházel, chtěla mu má choť něco pěkného říci a vychválila mu Nedokončený obraz a Blouznivce, kteréžto práce nikdy neztratí svou etnografickou a literární hodnotu. Ale Staška jako když bodne: „Milostpaní! A co V temných vírech! Ty mi nikdo nepochválí – a přece jsem je psal krví svého srdce!“ – a ještě cosi podobného přidal. Bylo patrné, že si román V temných vírech, líčící sociální poměry v jeho okolí, cení nejvýše ze svých spisů.*²¹

Při advokátní práci shromažďoval náměty pro svou literární tvorbu a ve volných chvílích se věnoval psaní. V knize *Ze vzpomínek* popisuje své neustálé nutkání věnovat se více literatuře. *Pokud jsem byl advokátem, překáželo mé úřední zaměstnání mému spisovatelství a naopak. Bývaly to časté spory; ale skoro pokaždé vítězil spisovatel nad právníkem. Bývalo mně milým útlukem před kancelářským prachem a jinou veřejnou činností, když jsem navečer mohl zavřít svou dílnu a zasednout k slovesné práci.*²²

Staškovou manželkou se stala dcera semilského nájemce pivovaru Pavla Schönfelda, a to jednadvacetiletá židovská dívka Kamila Schönfeldová. *Ona byla hezká a bohatá, on zadlužen, ona židovka, on katolík. Nejmenší problém byl jazykový – Kamila uměla lépe německy než česky, což byl problém, který však vzájemná láska brzy překonala. Psali si dopisy v německém jazyce, jejich láska byla tajná a měli strach z jejího prozrazení. V jednom ze svých dopisů týkajících se víry píše Antal Stašek své budoucí manželce. Vystoupení z mé církve bylo by pro mne vyobcování ze společnosti české a tím ztratil bych půdu, která byla základem dosavadního života mého, aniž bych tím nabyl půdy nové. Kamilko, rozumějte mně a přisvědčte!...ale Vaše přestoupení k mé církvi jest nevyhnutelné, jest nutné, jest podmínkou, kterou Vám kladu.*²³

²⁰ HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily: Sborník k odhalení sousoší a otevření Památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 6.

²¹ VOCHOČ, O. *Ze vzpomínek na Antala Staška*. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily: Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 12.

²² STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek: Vybrané spisy Antala Staška*. Praha: SNKLU, 1964, s. 401.

²³ PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 3, s. 13.

Z lásky k Antalu Staškovi se Kamila Schönfeldová dala pokřtít a přestoupila na katolickou víru. Pokřtít se nechala ve Vídni v roce 1880 a své druhé jméno Lambertina přijala po své kmotře. Měsíc po tomto aktu spolu Kamila a Antal uzavřeli sňatek v semilském kostele. Z jejich manželství se v roce 1882 narodil syn Kamil a o pět let později syn Vladimír. Kamil Zeman prožil své dětství v Semilech a v literárním světě je známý jako spisovatel písíci pod pseudonymem Ivan Olbracht.

Staškovým příchodem do Semil město ožilo. Bylo obohaceno o intelektuála, literáta a advokáta. Stašek se zapojoval do chodu města a vykonával naráz několik funkcí. Byl například členem obecního zastupitelstva, městským radním, členem výboru pro stavbu kostela, předsedou finančního odboru, ředitelem ochotnického spolku a režisérem mnoha ochotnických představení. Vykonával také funkce právního zástupce dělníků a města Semily ve sporech s německými továrníky. V Semilech se od roku 1905 podílel jako ředitel na činnosti Městské spořitelny, která poskytovala v regionu úvěry českým podnikatelům. Po sedmi letech zdejší Městská spořitelna zkrachovala a Antal Stašek se rozhodl zaplatit ztráty ze svých našetřených peněz. V roce 1900 mu město Semily za jeho činnost a přínos pro město udělilo čestné občanství.²⁴

Antal Stašek byl příznivcem a osobním přítelem Tomáše Garrigua Masaryka, kterého 17. 9. 1922 přivítal osobně při jeho návštěvě v Semilech. Před jeho druhými prezidentskými volbami vydal v roce 1926 brožuru s názvem *Boj o Masaryka*.²⁵ K dalším osobnostem, které za Antalem Staškem přijížděly do Semil, patřili Antonín Dvořák, Dr. František Ladislav Rieger, Karel Václav Rais, hrabě Václav Kounic, Karel Kramář a další.

Takto vzpomíná Otokar Vochoč ve svém článku *Ze vzpomínek na Antala Staška* na jeho příchod do Semil. *Tehdy byl Dr. Zeman třicet pět let star, štíhlý, prostřední postavy, zdravý, čilý, bodrý a sympatický muž. Znal velmi dobře náš český život, Prahu a hodně ze zákulisí. Byl horlivý Čech, vlastenectví mu vštěpoval již jeho otec. Byl inteligentem vědění, zásadami a také chováním. Vždycky uhlazený a poklidný – dovedl být velmi energický, šlo-li o vyšší zájmy. Byl pokrokovce – kdežto náš venkov byl tehdy podle Palackého a Riegra konzervativního smýšlení, ale neslyšel jsem nikdy, že by se byl Stašek rozčiloval a přel se o veřejné otázky a vnucoval své názory. Tím si také vysvětluji, že se stal a propracoval na muže politicky zcela svého, naproste neodvislého od pražských redakcí, partají a – kšeftů. Muž svých názorů byl*

²⁴ PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 3, s. 13.

²⁵ KOUKAL, Pavel. *Staškem byl Zeman*. Liberecký den. 2003, roč. 11, č. 167, s. 2.

*u nás v letech osmdesátých a ještě dlouho po nich zcela vzácný zjev. Celý národ šel za pražskými berany – Stašek nikoliv. Šel svou cestou, měl své názory.*²⁶

Od 80. let byl Antal Stašek činný i politicky, což mělo za následek narušení dobrých vztahů mezi ním a Janem Nerudou. Jejich dlouholeté přátelství přerušila v roce 1889 Staškova kandidatura do zemského sněmu za Národní stranu. Při tomto rozhodnutí ho ovlivnil kamarád Antonín Kotík, s kterým studoval na krakovském gymnáziu. Byl to on, jenž přiměl Antala Staška, aby se stal i zemským poslancem za města Sobotka, Lomnice nad Popelkou a Nová Paka. Jeho rozhodnutí ke kandidatuře za Národní stranu bylo zvláštní, neboť byl velký vlastenec a názorově měl Antal Stašek blíž k takzvaným mladočechům a k Masarykově Realistické straně. Zemským poslancem zůstal pouze do roku 1895, kdy se dobrovolně vzdal této funkce ještě před uplynutím volebního období mandátu. Přiměly ho k tomu trvající neshody s vedením klubu.²⁷

1.3 Stáří

V roce 1913 se Antal Stašek ze zdravotních důvodů přestěhoval do pražské vily v Krči, kde bydlel společně se svojí manželkou, synem Ivanem Olbrachtem a jeho družkou Helenou Malířovou. Jeho přechod do Krče znamenal i vzestup jeho literární činnosti a nové období života. Vzrostla rovněž i jeho společenská a politická aktivita. V roce 1917 podepsal jako jeden z prvních *Manifest českých spisovatelů* proti postupu českých zástupců ve vídeňské říšské radě. Rovněž byl členem i revoluční spisovatelské rady společně s Aloisem Jiráskem, Josefem Thomayerem, Josefem Svatoplukem Macharem, Viktorem Dykem a Jaroslavem Kvapilem. Kromě toho patřil i k členům České akademie. Od roku 1917 působil jako člen mimořádný a v roce 1923 byl jmenován řádným členem České akademie. I ve vysokém věku se stále zajímal o politické dění, což dokládá řada dochovaných rukopisů, článků a přednášek. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se stal poslancem revolučního Národního shromáždění, kde zasedal za národní demokracii, s kterou se později zcela rozešel.

Konec Staškova života byl smutný. V roce 1920 mu zemřela manželka Kamila Zemanová a o devět let později odešel i jeho mladší syn Vladimír. Ještě před svojí smrtí Antal Stašek navštívil naposledy svůj rodný kraj a Stanový, kde vzpomínal na své mládí, a o rok později skonal. Stalo se tak v jeho krčské vile, a to 9. října 1931. Zemřel v důsledku choroby

²⁶ VOCHOČ, O. Ze vzpomínek na Antala Staška. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily: Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 11.

²⁷ PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 3, s. 13.

žaludečních tkání. Takto zněla slova na jeho smutečním oznámení. *Smrti hleděl vstříc statečně a moudře, tak, jak byl živ. Do poslední chvíle pracoval, dokončiv na úmrtním loži poslední svoji knihu a uspořádav všechny svoje věci, dožil se v plné duševní svěžesti věku 88 let...*²⁸

Tři dny po jeho smrti se konal pohřeb v pražském krematoriu ve Strašnicích. Pohřbu se zúčastnil také prezident Tomáš Garrigue Masaryk. *Nad rakví hovořil spisovatel Jaroslav Kvapil a v záplavě věnců byl největší ten od prezidenta republiky, na jehož širokých stuhách s trikolórou stálo zlatým písmem: „Svému milému a věrnému příteli – T. G. Masaryk.“*²⁹ Poté byla Staškova urna s popelem převezena do urnového háje v Semilech, kde strávil velkou část života a chtěl být zpopelněn. Ovšem jeho urna byla z tamního hřbitova v roce 1933 neznámým pachatelem ukradena a i přes vysoké nabízené nálezné dosud nebyla nalezena.

Spisovatelka Helena Malířová se o svém tchánovi vyjadřuje v knize *Dílo* takto. *Smrti se nikdy nebál – bál se jen tělesné a duševní slabosti a neschopnosti práce. Osud byl k němu milosrdný a popřál mu síly až do posledních neděl. Kdo ho znali a přicházeli k němu v těchto posledních nedělích, byli svědky, že 88letý spisovatel doslova odložil pero, ulehl a dokončil... Že tedy nikdy v životě nelenošil a neodpočíval.*³⁰

Staškův vrstevník, spisovatel a novinář Karel Nový, charakterizoval Antala Staška takto. *Vždy hrdě a nesmiřitelně nastavil čelo, když bylo třeba je za práva lidu nastavit, jako advokát a jako poslanec a především jako spisovatel bije se za spravedlnost pro svůj národ, proti rakouské byrokracii, proti germanizujícím továrníkům, ale potýká se i s českými vysávací pracujícími, s reakcí a klerikalismem. – Nikdy mu nejde o vlastní pohodlí a klid. Je to krásné, nesobecké, ryze lidské srdce. Jeho literatura se napájí v čistých zřídlech své rodné krajiny, nepoddajně tvrdé, ale sličné, a splývá s životem lidí, očišťujíc je a posilujíc.*³¹

²⁸ MÍZA, F. Poslední velký demokrat, jak ho nazval Julius Fučík, spisovatel Antal Stašek. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech* 28. srpna 1960. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 9.

²⁹ PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 3, s. 13.

³⁰ STAŠEK, Antal. *Dílo*. Praha: Česká grafická unie, 1936, s. 30.

³¹ MÍZA, F. Poslední velký demokrat, jak ho nazval Julius Fučík, spisovatel Antal Stašek. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech* 28. srpna 1960. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 10.

2 Literární tvorba Antala Staška

2.1 Vliv rodiny a rodného prostředí na tvorbu Antala Staška

Na Staškovu literární tvorbu měla velký vliv jeho rodina, zejména otec a dědeček, ale i rodné prostředí, ve kterém vyrůstal. Jak již bylo řečeno, Antal Stašek se narodil v obci Stanový, blízko Vysokého nad Jizerou. Obec se nachází v severních Čechách v okrese Jablonec nad Nisou a je součástí Zlaté Olešnice. Stanový spadá do oblasti Podkrkonoší, které leží v Libereckém kraji. Na severu sousedí Podkrkonoší s Krkonošemi, na severozápadě s Jizerskými horami, na západě a jihozápadě s Českým rájem a na jihu s rovinným okolím Hradce Králové.

Staškův rodný dům dodnes představuje vzácnou památku podkrkonošské lidové architektury. Dům patří mezi kulturní památky a od roku 1933 připomíná Antala Staška na jeho rodné chalupě pamětní deska od sochaře A. Háška. V současnosti objekt slouží jako knihovna a v červenci a v srpnu se zde konají pravidelné prohlídky pro návštěvníky.

Také rodný kraj se stal Staškovi velkou inspirací pro jeho literární tvorbu. V Podkrkonoší strávil velkou část svého života a není divu, že i děj svých románů zasazoval právě do tohoto kraje. Už od svých mladých let si oblíbil horský lid Podkrkonoší a tuto lásku si nesl po celý život. V následující ukázce spisovatel líčí vztah ke svému rodnému kraji. *Horská půda má přitažlivou moc. Každý z nás tam zrozených nechává na srázných úbočích a v hlubokých roklicích rodného kraje kus své duše; tam tíhne valná část myšlenek; tam dějstvují naše sny, tam nás nese po celý život naše touha, byť bychom byli vzdáleni na sta a na sta mil.*³²

Rád vzpomínal i na své mládí ve Stanovém, což zachycuje několikrát v knize *Ze vzpomínek*. *Mistečko, jemuž se za starších dob v selských domech říkalo „na pekýlku“, mělo pro nás děti zvláštní přitažlivost. Tam jsme bujně dováděli nebo tiše jako pěna sedíce naslouchali babiččiným pohádkám.*³³

Obec Stanový patřila už před rokem 1848 k nejpokrokovějším a k nejvzdorovitějším v okolí. Antal Stašek pocházel ze starého selského rodu, který měl v Podkrkonoší dlouhou tradici. Staškův otec a dědeček se zajímali o politickou a náboženskou situaci v zemi a aktivně vystupovali proti jakémukoliv útlaku, nenávisti a nespravedlnostem. Odboj

³² STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 90.

³³ Tamtéž, s. 26.

a nenávisť k útlaku se táhl celou rodinnou historií. Takto vzpomíná Antal Stašek, jak jeho předci vystupovali proti vrchnosti. *Můj děd ze strany otcovy vyprávěl nám vnukům jak v nejútlejším mládí, že naši předkové byli pro jakousi vzporu proti vrchnosti vyhnáni z velkého statku, že tím přišli na mizinu a že trvalo dlouho, než se dohrabali na menší usedlost.*³⁴

Staškova rodina četla zakázané noviny a knihy Karla Havlíčka Borovského, který byl pro rodinu vzorem statečného bojovníka. Rovněž patřil k těm spisovatelům, kteří dovedli zapůsobit na lidi z hor. Tajemství tohoto působení spočívalo nejspíš v charakteru Havlíčka Borovského a v jeho náklonnosti k lidem, pro které se stal nezapomenutelný a často citovaný.

Již v útlém věku se v Antalu Staškovi zmítaly pocity a tušení, že se ve světě děje něco divného. Popisuje to i ve svém díle *Ze vzpomínek*, kdy se jako malý kluk seznamoval s pracemi Karla Havlíčka Borovského. *Tam byla také má první škola ve věcech politických. Můj otec jsa z nejhrolivějších ctitelů Havlíčkových, předčítal roku 1848 až 1851 jeho Národní noviny, Šotka, později Slovana a naposled Kutnohorské epištoly svým sousedům, kteří se u nás scházivali. Přátelské večery tu bývaly za dlouhých zimních večerů nejdůvěrnější. Já, leže nebo krče se „na peci“, tvářival jsem se, jako bych spal, ale přitom jsem poslouchal četbu i rozhovory, a to někdy dlouho do noci, dokud jsem přemožen spaním neusnul. Jako malý chlapec, jenž sotva počal chodit do školy, chápal jsem ze všeho toho pramálo. Utkvěla ve mně jen slova konstituce a svoboda. Rozuměl jsem jim tak, že ani otec, ani dědeček nemusejí již jezdit časné zrána na robotu a že je nikdo nadále nemůže nutit, jak bývalo dříve, aby chodili každoročně ke zpovědi.*³⁵

Co se týče otázky náboženské, Staškova rodina vyznávala od druhé poloviny 17. století náboženství katolické. Ovšem Staškův otec ani dědeček vztah k této víře v době pobělohorské již neměli. Oba nenáviděli jezuitu, katolictví a katolické kněze. Takto Antal Stašek popisuje vztah jeho rodiny ke katolické víře. *Ani otec ani dědeček z otcovy strany nebyli dobrými katolíky. Zato byly obě mé babičky a dědeček z matčiny strany věrní, ano vášniví katolíci se všemi dobrými i stinnými stránkami víry té a nesli těžce otcovo „bludařství“. Když dědeček Šol, matčin otec, přicházel k nám z Kruhu od Jilemnice návštěvou, slýchal jsem jako malý hoch časté spory v otázkách náboženských, jež bývaly někdy tak ostré, že dědeček od nás se zlostí odcházival.*³⁶ V jejich názorech je podporovaly evangelické knihy, které se tajně dovážely z Německa do českého pohraničí, kde byly šířeny mezi lidmi. Na Staškova otce

³⁴ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 12.

³⁵ Tamtéž, s. 26.

³⁶ Tamtéž, s. 63–64.

měly v mládí zásadní vliv i schůzky s evangelíky, s kterými rozebíral náboženské otázky. Bylo tomu tak v Kruhu u Jilemnice, kde měl několik roků pronajatý mlýn. Ze zakázaných spisů se Antal Stašek dozvěděl mnoho utajovaných informací o tom, co se událo po bitvě na Bílé hoře. *Ze spisů těch jsem se dověděl o ukrutnostech páchaných po bělohorské bitvě, o hrozných popravách na pražském Staroměstském náměstí a o dojemných, hluboce vzrušujících řečech, jež promluvili mnozí z těch, kteří byli vedeni na popraviště. Hněvem a lítostí jsem bouchal pěstmi do knihy, z níž jsem četl, plakal přitom a hořel ohněm i touhou pomsty.*³⁷ To vše podněcovalo Antala Staška k ještě větší nenávisti ke nespravedlnosti.

V rodině byla zakořeněna nejen nenávist ke šlechtické vrchnosti, ale i k robotě. Staškův otec se dokonce chystal v roce 1848 s několika stejně smýšlejícími lidmi na pomoc Praze. Rok 1848 byl sice rokem probouzející se svobody, ale jenom pro měšťanstvo a sedláky. Na poměrech dělníků a prostého lidu se takřka nic nezměnilo. Rakouská vláda pronásledovala každé pokrokové hnutí a každý pokus o svobodný život. Na počátku 50. let 19. století vzrostl vliv četníků, kteří po nocích chodili i v Podkrkonoší od stavení ke stavení a dělali domovní prohlídky a udržovali lid ve stálém strachu a napětí. Takto vzpomíná Antal Stašek na tehdejší dobu. *Jako malý chlapec jsem se probouzel při takových nočních prohlídkách, jež chodily nejčastěji v zimních měsících, když nejvíce mrzlo nebo padal sníh, a s vybouleným, udiveným zrakem jsem se díval, jak pochopové s lucernami v rukou slídí po všech koutech, prolézajíce půdy i špejchary.*³⁸

Staškova rodina v Antalovi od nejútlejšího mládí pěstovala nenávist k autoritám, zvláště k habsburské monarchii a k vládě císaře Františka Josefa I. Psal se rok 1853, když se ve Staškově domě sešlo několik sousedů a debatovali o životě, o víře a čekali na jeho otce, až se vrátí z nedalekého městečka a přinese noviny. Jen co otec otevřel dveře, začal vyprávět.

„Nesu vám zprávu.“

„Jakou?“ ptali se přátelé.

„Jakýsi Maďar chtěl probodnout císaře, ale chytili ho, a císař šťastně vyvázl.“

„Škoda, že se mu to nepodařilo!“ zvolal truhlář Jíra Žantů, jenž byl z nich nejradikálnější.

A hned za ním všichni jednomyslně:

„Škoda, že se mu to nepodařilo!“

³⁷ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek: Vybrané spisy Antala Staška*. Praha: SNKLU, 1964, s. 171.

³⁸ Tamtéž, s. 18.

„Lidičky, nekřičte!“ Šeptala prosebně matka, jež seděla na lavici u kamen.³⁹

Protirakouské smýšlení Antala Staška v Podkrkonoší přímo provázelo. Podkrkonošský lid byl plný nenávisti k Rakousku, k panovnické rodině a k armádě. Lidí s tímto názorem v Podkrkonoší přibývalo a se svými názory se moc netajili.

Koncem 60. let se v Podkrkonoší konalo několik politických táborů, které měly charakter lidových shromáždění a manifestací za české státoprávní požadavky. Rozebíraly se na nich sociální otázky, například vztahy německých továrníků k českým dělníkům. Hovořilo se tu také o samostatnosti českých zemí v rámci habsburské monarchie. Nedaleko Vysokého nad Jizerou, na Petruškových vrších, se v roce 1868 konaly dva tábory lidu. Antal Stašek se zúčastnil pouze jednoho zakázaného politického tábora v srpnu 1868, kde se uvádí, že se ho účastnilo celkem 15 tisíc lidí. Plánovaná akce dopadla neúspěšně, protože maďarská jízda místo konání obsadila, a tak Staškův otec musel za trest v domě vyživovat celkem 36 mužů.⁴⁰

Staškova rodina se aktivně zúčastnila i stávk v březnu 1870, která vypukla ve Svárově. Tehdy protestovali proti snižování mezd dělníci z textilní továrny, která patřila průmyslníkovi Johannu Liebiegovi. Proti protestujícím dělníkům byli povoláni četníci a došlo mezi nimi ke krvavým srážkám. O život tehdy přišlo celkem sedm lidí. Mezi raněnými byl i patnáctiletý bratr Antala Staška (Jakub Zeman) a strýc Čeněk Zeman, který podněcoval dělníky a sedláky k odboji.

V knize *Ze vzpomínek* se dočteme, že Antal Stašek jako malý kluk potkával zbídačené dělníky, kteří se vraceli pozdě v noci ze svárovské továrny, odkud jim cesta domů zabrala ještě hodinu a půl. *Vidíval a potkával jsem v mladších letech ty vyzáblé, zubožené postavy, z nichž valný počet kulhal, měl nohy zkrivené, tělo shrbené, až mne nad nimi jímál žal.*⁴¹

Antal Stašek rád debatoval o existenci habsburské monarchie, a tak ho do Semil jezdili navštěvovat vzácní hosté, se kterými diskutoval o různých otázkách, především o stavu státu. Přijížděl za ním například profesor Jaroslav Goll, který byl historikem, ministr dr. Antonín Rezek nebo politik František Ladislav Rieger. Takto vzpomíná Antal Stašek na Riegrův pobyt v Semilech. *Když roku 1899 přijel do Semil, navštívil mne, a já ho potom provázal po městě a po sadech. Přitom jsme se rozhovořili o Rakousku. Táal jsem se ho přímo, věří-li v dlouhé*

³⁹ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 18.

⁴⁰ MÍZA, F. Poslední velký demokrat, jak ho nazval Julius Fučík, spisovatel Antal Stašek. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech* 28. srpna 1960. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 7.

⁴¹ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 203.

jeho trvání. Usmál se, potřásl svým známým způsobem hlavou a odvětil slovy Palackého: „Byli jsme před Rakouskem a budeme i po něm.“⁴²

2.2 Počáteční období Staškovy tvorby

Literární tvorbu Antala Staška můžeme rozdělit na tři tvůrčí období. Počáteční období Staškovy tvorby začíná v 60. letech 19. století a končí kolem roku 1876, kdy začal psát prozaickou tvorbu.

V tomto období Antal Stašek psal veršovaná epická díla a jeho poezie byla ovlivněna tehdejší literárním vkusem, a to zejména pracemi Vítězslava Háška a Jana Nerudy. Ještě větší inspirací mu byly romantičtí básníci a později ruští realističtí spisovatelé.

Vliv polských romantických básníků byl patrný hned v jeho první básni *Živý hrob* (1862). Báseň sice napsal v Praze, ale myšlenkově se v ní vrací k nedávnému pobytu v Polsku, kde často myslíval na osud svého národa. *V starozákonní, prorocky roznícené formě uvažuje zde Stašek o údělu porobeného národa. Myslí jím dojista především národ svůj, ale působil na něho také osud národa polského a revoluční poesie polských romantiků. Bouří tu proti představitelům útisku, především proti kněžím a králům, ale také proti mamonářům, od nichž nečeká dobytí svobody.*⁴³ Báseň později přepracoval a vydal v prvním svazku svých lyrických *Básní I* (1876), který vyšel po jeho návratu z Ruska v Roudnici nad Labem. Ve svazku vyšly i některé již dříve otištěné básně, jako například báseň *Jeremia* (1872), *Synové smutku* (1873), *Na Něvě* (1874) a *Z Krkonoší* (1874).

Kromě básnické tvorby si Antal Stašek přivydělával jako překladatel. Jeho první tištěnou prací byl překlad románu *Poslední den odsouzencův* od Viktora Huga. Překlad byl podepsán pseudonymem Tomeš Bochů a uveřejněn v roce 1865 v časopise *Zlatá Praha*, kde byl redaktorem Vítězslav Hálek.

Následující báseň o životě v Krakově a o polských zvycích *Obrázky z Krakova* vyšla v časopise *Květy* v roce 1866 a byla zveřejněna pod literárním pseudonymem Antal Stašek, který používal spisovatel až do konce svého života.

Staškovou první otištěnou básní v časopise *Květy* však byla báseň *Z horské krčmy* (1866), vydaná v době, kdy dokončil studium v Krakově. Bylo to první realistické dílo v období jeho romantické tvorby. Tato báseň se oproti předchozím básním liší realistickým

⁴² STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLU, 1964, s. 24.

⁴³ POLÁK, Karel. *O Antalu Staškovi*. Praha: Práce, 1951. s. 15

vykreslením postav a spojením s jeho rodnou zemí a domovem. Vracejí se mu úzkostné vzpomínky na jeho vzdálený rodný kraj, na život v Podkrkonoší a na prusko-rakouskou válku v roce 1866. *Děj těchto obrázků, prostoupených zdravým venkovským humorem, odehrává se ještě v poměrech před rokem osmačtyřicátým, než se v širokých vrstvách probudilo vědomí práva a síly. Ve Staškových příbězích je z podšitého lišáctví prostých lidiček místy zřejmě slyšeti hrozivý hlas podzemí: nenávist k pánům a Němcům.*⁴⁴

Druhý studijní pobyt v Krakově Antala Staška sblížil s četbou polských romantických spisovatelů, především Julia Słowackého. Stašek jeho díla překládal do českého jazyka. Jednalo se o tragédii *Lilla Weneda* a báseň *Anhelli*. Překlad básně *Anhelli* byl poprvé zveřejněn v roce 1872 v časopise Květy. Antal Stašek zpracoval i rozsáhlou studii o tomto umělci a jeho dramatech s názvem *Juliusz Słowacki a jeho doba* (1872), která byla uveřejněna v časopise Osvěta. Stašek se zabývá tehdejší národním osvobozenecím bojem Čechů a Poláků. Karel Polák ve svém díle *O Antalu Staškovi* píše, jak díla Julia Słowackého na Antala Staška zapůsobila. *Uvážíme-li, jak právě polští romantikové a především tento revolučně nejodvážnější, třebaže z nich nejmyštictejší, na Staška působil[...]. Na svou dobu byl pro nás velmi průkopný, i když tu propagaci Staškovu doprovázeli současně a průkopně J. V. Frič, později Otakar Mokrý a jiní.*⁴⁵

O rok později napsal Antal Stašek svoji druhou studii, která byla inspirovaná ruským písemnictvím a ruským spisovatelem Ivanem Sergejevičem Turgeněvem s názvem *Ruské básnictví a Turgeněv* (1873). Antal Stašek byl prvním spisovatelem, který se zajímal podrobněji jejich díly a překládal je. Patřil k výborným znalcům slovanských jazyků.

Jak už bylo řečeno, Staškovy první knihy a časopisecké příspěvky byly veršované. Jeho první vydaná básnická povídka s dějištěm v Podkrkonoší nese název *Václav* (1872) a byla vydaná u nakladatelů Grégra a Dattla v Praze. Tuto básnickou knihu, jejíž děj je zasazen do roku 1848 a období bachovského absolutismu, Antal Stašek věnoval svému milému příteli Janu Nerudovi.

K jeho rané tvorbě patří také rukopisy epických skladeb psaných v duchu romantismu, které jsou inspirované anglickým romantikem G. G. Byronem. Patří k nim hlavně epická báseň *Královrah* (1872), otištěná v měsíčníku Osvěta, a *Král Juan* (1875), kterého Stašek napsal při svém pobytu v Rusku. Hlavními postavami jsou zde titánští vzbouřenci a snílci. Ve všech těchto pracích je patrný silný vztah k rodnému kraji, ke kterému se autor obrací

⁴⁴ HÝSEK, Miloslav. *Antal Stašek*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933, s. 25.

⁴⁵ POLÁK, Karel. *O Antalu Staškovi*. Praha: Práce, 1951. s. 30.

i v dalších dílech. *Tak vzal Václav Vlček do druhého ročníku Osvěty 1872 báseň Královrah, ačkoliv už podle titulu jde o námět velmi smělý a tehdejšímu českému odboji proti rakouskému vládci velmi srozumitelný, třeba romanticky zahalený do všeobecnosti a do exotických jmen. Po této stránce je to proti Václavovi ústup, jinak ale co do hlavní myšlenky je to výboj.*⁴⁶

Dalším Staškovým romantickým dílem je báseň s milostnou zápletkou *Běla* (1873), publikovaná v časopise Lumír. V druhém Staškově epickém svazku *Básně II.*, (1880) vydaném v Roudnici nad Labem, jsou obsaženy lyricko-epické básně *Varoň* a *Bořek*. *Varoň má nejabstraktnější látku ze všech Staškových prací vůbec. Naproti tomu Bořek se podle svědectví básníkova syna Ivana Olbrachta opírá o přímé zkušenosti z rodného kraje Staškova.*⁴⁷ *Básně I* a *Básně II* byly nově vydány pod názvem *Co minulo a nevrátí se víc* (1928). *Básně I* zde mají titul *Tmavé noci*.

Poslední Staškova epická báseň nese název *Z doby táborů* (1884) a byla vydána v Poetických besedách. Děj této básně se odehrává v době politického a národnostního probuzení národa v 60. letech. Je v ní patrná snaha o vykreslení všedního života v Podkrkonoší. Hlavní Staškův zájem je zde věnován politickým a národnostním poměrům a rostoucímu národnímu uvědomění mezi venkovskými lidmi.

V roce 1886 začal Antal Stašek psát svoji nejrozsáhlejší epickou skladbu *Záboj*, která vyšla s padesátiletým zpožděním, tedy až v roce 1937.⁴⁸ Stalo se tak na přání Tomáše Garrigua Masaryka kvůli tehdejšímu sporu o pravost rukopisů. Antal Stašek nejdříve předložil rozpracovanou skladbu *Záboj* Masarykovi k prostudování a posouzení. Ten však další pokračování a případné vydání nedoporučil a dopsal k dílu několik kritických poznámek. Zřejmě se obával, že by mu dílo vadilo při jeho boji o pravost Rukopisů. Sám Stašek v pravost rukopisů nevěřil, ale jelikož byl velkým vlastencem, svůj názor raději veřejně nevyslovoval.

Ze *Záboje* vyšel jeden zpěv s názvem *Kochanova věst* (1886), jenž je uložený v *Památníku Vysockého Krakonoše*, což je jubilejní publikace na oslavu sto let od vzniku ochotnického divadla ve Vysokém nad Jizerou. *Záboj* obsahuje celkem 13 rozsáhlých zpěvů psaných šestistopým trochejským veršem. Po jazykové stránce obsahuje báseň archaismy, poetismy a dialektické výrazy z Podkrkonoší. Inspirací při psaní byl Staškovi Rukopis

⁴⁶ POLÁK, Karel. *O Antalu Staškovi*. Praha: Práce, 1951. s. 18.

⁴⁷ Tamtéž, s. 24.

⁴⁸ Nechal ji vydat v České akademii Miloslav Hýsek, znalec díla Antala Staška.

královédvorský, údajně nalezený Václavem Hankou v roce 1817 ve Dvoře Králové nad Labem.

Zajímavé je, že Antal Stašek chtěl rozpracovaného *Záboje* zdramatizovat. Stalo se tak před odjezdem do Ruska v roce 1874, kdy scénář zadal Prozatímnímu divadlu. Ovšem dílo nebylo v pražském divadle přijato a bylo zahráno pouze studenty ve Vysokém nad Jizerou. Stejný osud jako báseň *Záboj* potkal i tragédii s názvem *Boleslav Smělý*, kterou rovněž Prozatímní divadlo nepřijalo.

Lepšího ohlasu se dočkala jeho veselohra s názvem *Smlouva s lichvářem*. Její námět je dnes zastaralý a nepřirozený. Premiéra této komedie se konala v Novém českém divadle v Praze 15. července 1880 a režisérem byl František Kolár. Tiskem tato veselohra nevyšla, ale zachoval se její rukopis, který je uložen v divadelním archivu Národního Muzea v Praze. Tato divadelní hra byla Staškovou poslední, vícekrát už se k psaní dramatu nevrátil a přešel k psaní povídek a románů.

2.3 Prozaická tvorba

Druhé období Staškovy tvorby začalo před jeho příchodem do Semil v roce 1878 a skončilo jeho odchodem do Prahy v roce 1913. V tomto období se Antal Stašek věnoval prozaické tvorbě, v které byl výraznější a úspěšnější než v tvorbě básnické. *Romantika milostných zápletek, vlastenecká rétorika a abstraktnost úvah o poslání výjimečného jedince a jeho povinnost vůči národu u umění způsobily, že Staškova veršovaná epika rychle zestárla.*⁴⁹

Jeho prozaická díla vypravují o životě v Podkrkonoší v 19. století. Stašek se zaměřuje především na sociální a národnostní otázky. Na těžkou práci a starosti lidí, chudobu a vykořisťování českých dělníků německými továrníky.

První jeho prózou byla povídka s názvem *Švec Matouš: Obrázek z krkonošské vesnice*, která byla otištěna v roce 1876 v časopise Lumír. *Švec Matouš je mistrný obrázek drobného kutění, nesnází i lišáctví v podhorské vesnici, v níž ještě trvá selské divadlo a v níž vítězí, kdo umí vzít rozum do hrsti a nedá se příliš zavádět hlasem svého srdce; povídka je svěží, dýše z ní vůně starého venkova a její prostá zápleтка není narušena žádným romantickým příměskem.*⁵⁰ Tato povídka se stala předlohou k jeho pozdějšímu slavnému románu

⁴⁹ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 4, S–T. Editor Luboš MERHAUT. Praha: Academia, 2008, s. 344.

⁵⁰ HÝSEK, Miloslav. *Antal Stašek*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933, s. 31.

z dělnického prostředí *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* vydaného v roce 1932. Hlavní postava švec Matouš Štěpánek sní o lepším životě. Je vykreslen jako bouřlivák, který bojuje proti společenské nespravedlnosti. Stašek v díle popisuje období revolučního roku 1848 a 50. let 19. století. V roce 1947 byla kniha zfilmována režisérem Miroslavem Cikánem.

Prvním Staškovým románem je *Nedokončený obraz* z roku 1878, který začal psát při svém pobytu v Rusku. Vydal ho v Roudnici nad Labem, kde působil jako advokátní koncipient. Román se odehrává *kolem děje lásky, která obrodí rozervaného kněze a změní prostou venkovanku na hrdinku[...]*.⁵¹ Na příběhu autor poukazuje na problém dobra a zla a snaží se proniknout k tajemství lidských osudů. Román je rovněž inspirovaný podkrkonošským krajem a lidmi, kteří zde žili. Spisovatel Jan Neruda byl Staškovou ranou tvorbou nadšen a vyjadřuje se o něm v následující ukázce takto. *Krkonošští horalé jsou individuality řízené, hluboké. Celá galerie, každý z nich pravý skvost*.⁵² Dále napsal v posudku o Antalu Staškovi. *Krok jeho jest pevný, oko hledí sebevědomě k cíli a cestovní výprava jeho je taková, jaké si romanopisec vůbec jen přátí může: vzdělanost hluboká, myšlenka samostatná, bystrý zrak pozorovatele, mravní opravdovost, k tomu pak dostatek vynalézající spojovací fantazie*.⁵³

Po vydání tohoto románu Antal Stašek s literární činností na nějaký čas přestal. Další jeho dílo vyšlo až o šestnáct let později a jednalo se o povídkový cyklus *Blouznivci našich hor*. Ti vyšli v roce 1895 v časopisu Květy a také knižně. Tento povídkový cyklus sleduje lidové spiritistické hnutí podkrkonošského lidu. Toto hnutí navazuje na náboženské sekty, které vycházely z protestantských tradic. Stašek v díle popisuje spiritistické hledání spravedlnosti a štěstí. *Ve spiritistických stáncích se setkávají lidé nejrůznější zkušenosti a společenského postavení: bývalá slečna ze mlýna a někdejší zloděj a rváč, sedlák a krejčí – sociální demokrat, „rytíř“ a švec. Těmto a dalším postavám jsou věnovány jednotlivé povídky; v nich se osvětluje, co koho z pestré společnosti k spiritismu přivedlo a jak koho pronásledované duchařství proměnilo k lepšímu*.⁵⁴

Další jeho dílo je třídílný sociální román *V temných vírech* (1900) pojednávající o národnostním a sociálním útlaku českých dělníků německými továrníky a o touze dělníků po spravedlnosti. Poukazuje na rozpory mezi idealismem dělníků a reálnou skutečností. *Jedná*

⁵¹ NOVÁK, J. V., NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. vyd. Brno: Atlantis, 1995, s. 551.

⁵² PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 3, s. 13.

⁵³ HÝSEK, Miloslav. *Antal Stašek*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933, s. 7.

⁵⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi*. Praha: Scientia, 1994, s. 113–114.

se o příběh snílka, který chce zasvětit život idejím spravedlnosti a svobody, ale který i ve své politické aktivitě i ve svém soukromém životě ztroskotává, s obrazem sociálního kvasu industrializovaného kraje.⁵⁵ Autor se inspiroval při psaní mimo jiné i svárovskou stávkou z roku 1870, při které dělníci protestovali proti snižování mezd a byli pak krutě potrestáni.

Rozsáhlý román *Na rozhraní* (1908) popisuje narůstající národnostní napětí v pohraničním česko-německém prostředí. Antal Stašek viděl, jak český proletář trpěl nejen z důvodu špatně placené práce, ale především tím, že byl české národnosti.

Po několika úspěšných románech následoval soubor povídek *Otřelá kolečka* (1912), v kterém se zabýval sociálními konflikty v rodinném prostředí. Druhé přepracované vydání těchto povídek vyšlo s názvem *Pozdní plamínky* v Sebraných spisech v roce 1927.

2.4 Závěrečné období

Závěrečné období Staškovy literární tvorby začíná jeho příchodem do Prahy v roce 1913 a končí jeho smrtí v roce 1931. V Praze načerpal novou chuť k práci a po několika letech začal zase psát knihu za knihou, novinové články, veřejné projevy a upravoval své sebrané spisy. *I pozdější Staškovy práce se vracely k jeho oblíbeným životním typům, jako je politický psanec, dravý kapitalistický podnikatel nebo maloměstský reformátor, jenž ztroskotává. Ne vždy se však autorovi podařilo látku psychologicky zvládnout.*⁵⁶ Díla z tohoto období jsou inspirovaná především první světovou válkou a obsahují válečné motivy. Antal Stašek byl jedním z prvních českých prozaiků, který do své tvorby válečné motivy zařadil. K jeho poválečným románům a povídkám řadíme romaneskní příběh s názvem *Bohatství* (1918), románovou kroniku národnostního zápasu v maloměstském prostředí *Přelud* (1918), romány *Stíny minulosti* (1924) a *Zápasy* (1924). Od konce války vydával v časopisech povídky s válečnou a poválečnou tematikou, které posléze zařadil do knihy *Když hlad a válka zuřily* (1924). K dalším jeho dílům patří román *Bratři* (1925) a povídka *Když se Benedikt vrátil do vlasti*, která vyšla původně ve sborníku *Národ legiím* a byla zařazena do nového vydání *Otřelých koleček* pod názvem *Pozdní plamínky*.

Za velmi cenný a důležitý zdroj informací o Staškově životě můžeme označit jeho dílo s názvem *Vzpomínky* (1926). *Vyšly reprezentativně jako první svazek nově založené knižnice České akademie Paměti za redakce Staškova nejpilnějšího dosud monografa a věrného Eckermanna Miloslava Hýska u Fr. Borového r. 1926 (s datem 1925).*⁵⁷ Dílo obsahuje

⁵⁵ BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 52.

⁵⁶ ŠTASTNÝ, Radko. *Čeští spisovatelé deseti století*. Praha: HQ Kontakt, 2001, s. 345.

⁵⁷ POLÁK, Karel. *O Antalu Staškovi*. Praha: Práce, 1951. s. 93–94

několik kapitol pojednávajících o Staškově životě, studiích, rodině, prostředí, kde vyrůstal, literární tvorbě a o významných lidech, se kterými se za svůj život setkal. Byli jimi například František Ladislav Rieger, Jan Neruda, Eliška Krásnohorská, Svatopluk Čech, Josef Barák a Tomáš Garrigue Masaryk. Antala Staška na Masarykovi zaujala především hluboká touha nalézat pravdu a nebát se ji vyslovit. Před jeho druhými prezidentskými volbami vydal v roce 1926 brožuru s názvem *Boj o Masaryka*.⁵⁸

Jednotlivé kapitoly ve *Vzpomínkách* jsou řazeny chronologicky od vzpomínek na dětství ve škole a v kostele až po konec jeho života v Krči. Kniha obsahuje mnoho autentických vzpomínek, díky kterým lze lépe poznat Staškovu osobnost.

Poslední jeho práce je román *Dozvuky* (1931), který vycházel nejdříve v časopise *Letem světem*. Už i název napovídá, že byl skutečně dozvukem jeho tvorby i života. Při psaní poslední kapitoly se mu udělalo špatně a poslední část díla nadiktoval ze smrtelné postele svému synovi Ivanu Olbrachtovi. Román má tak i symbolický název. Helena Malířová se o jeho posledním díle vyjadřuje takto. *Celé dílo je projevem umělce a myslitele, projevem, jímž se Stašek loučí se světem, je to odkaz, je to vyznání víry a vyznání lásky, té Staškovy, ohnivé, krvavé lásky k lidu.*⁵⁹

⁵⁸ KOUKAL, Pavel. *Staškem byl Zeman*. Liberecký den. 2003, roč. 11, č. 167, s. 2.

⁵⁹ LUKÁŠ, Ladislav. *Literární místopis Semilská*. Semily: ORO, 1948, s. 46.

3 Místo Antala Staška v české literatuře

Staškova tvorba zaujímá ve vývoji české literatury důležité místo. Psal téměř sedmdesát let od 60. let 19. století až do své smrti. Do české literatury vstoupil jako básník. V jeho poezii je zřetelný vztah k rodnému kraji, který se stal jeho celoživotní inspirací. V básních se zabývá také filosofickými a společenskými problémy. V jeho rané tvorbě se výrazně uplatňoval vliv pozdního romantismu a májovců. Dokládá to romantickou touhou po svobodě a velkých činech, ale i pocity zklamání tehdejším stavem společnosti.

Básnická skladba *Slávy dcera* od Jana Kollára vzbudila ve Staškovi lásku k Slovanům a k slovanskému uvědomění. Jak již bylo řečeno, při psaní se Antal Stašek inspiroval také u zahraničních autorů, především u anglického romantika Lorda Byrona a u polských romantických básníků, jako byl například básník a dramatik Juliusz Słowacki. Při pobytu v Rusku ho zaujala realistická próza Nikolaje Gavriloviče Černyševského, Alexandra Ivanoviče Gercena a zejména tvorba spisovatele Ivana Sergejeviče Turgeněva. Na ruských realistických spisovatelích Antal Stašek nejvíce obdivoval, jak dovedli vylíčit a ukázat lidské nitro.

Spojitost polského romantika Juliusze Słowackiho a ruského realisty Ivana Sergejeviče Turgeněva nebyla náhodná. *Ve Staškovi se od počátku svářily a prolínaly jejich protichůdné básnické světy, mohutná, duhově zářivá a z osudového mystéria vášnivě tryskající poesie Słowackého i Turgeněvův jemný a pozorný smysl pro skutečnost, se kterým v románech i povídkách analyzoval mravní choroby ruské společnosti.*⁶⁰

Stašek se inspiroval básnickými vzory, se kterými se ztotožňoval v pocitech nespravedlnosti. Proto jsou jeho verše laděny pateticky a mají silné vlastenecké cítění. Jsou plné hrdosti a vzdoru. Jako romantik se snažil najít pravdu a proniknout do osudového tajemství. *I jako básník byl Stašek epik, který svých citů a problémů nedovedl odloučiti od ostatního světa a svou životní i národní filozofii vtěloval do dějů, jednou založených na přímém pozorování života, jindy odvozených z básnické četby byronovských romantiků.*⁶¹

V 70. letech 19. století se Antal Stašek začal věnovat prozaické tvorbě a opustil psaní poezie. Tematicky je řazen ke spisovatelům klasické realistické prózy s vesnickou tematikou. Antal Stašek venkovské prostředí dobře znal, protože v něm trávil mnoho času. Bojoval za práva českého venkovského lidu a šířil pokrokové myšlenky. Ve svých knihách nelíčí

⁶⁰ HÝSEK, Miloslav. *Antal Stašek*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933, s. 16.

⁶¹ Tamtéž, s. 20.

pouze harmonický venkovský život, zajímaly ho hlavně problémy tehdejší společnosti, jako byl vzrůstající kapitalismus a zrod dělnické třídy.

Venkovskou tematikou se ve svých dílech zabývali jak básníci, tak i prozaici. Tito spisovatelé většinou pocházeli z venkovského prostředí nebo z malých měst a dobře znali problémy a myšlení tamějších lidí. K dalším spisovatelům, které inspiroval život na venkově, patřili například Alois Jirásek, Karel Václav Rais, Josef Holeček a Alois a Vilém Mrštíkovi. Námětem jim byl jejich rodný kraj. Venkovské tematické se věnovaly i Karolina Světlá a Teréza Nováková, i když se obě narodily v Praze. Tvorba Aloise Jiráska nás zavádí do jeho rodného Hronova, tvorba Karla Václava Raise se vztahovala k Podkrkonoší, tvorba Josefa Holečka k jižním Čechám, tvorba bratrů Mrštíků je spjata s Moravou, tvorba Karoliny Světlé s Podještědím a tvorba Terézy Novákové s okolím Poličky.

V dílech Antala Staška je patrná nesmiřitelnost se společenskými problémy, radikální postoj k tehdejším poměrům, zklamání soudobým stavem a touha po spravedlivějším světě. Antal Stašek ve svých dílech nejen popisuje, ale i rozebírá závažné problémy ve společnosti a ostře vystupuje proti národnostnímu a sociálnímu útisku. Spisovatel píše z pozice člověka, na kterého taktéž doléhaly nelehké poměry té doby, a nebál se na ně poukázat. *Vždyť žádný spisovatel z jeho generace nepocítil tak bezprostředně jako Stašek problémy, které s sebou přinášel vznik a rozvoj dělnické třídy, prudký rozmach průmyslového podnikání a nové třídní napětí[...].*⁶²

Antal Stašek se nesnažil vykreslit poklidný život lidí v Podkrkonoší, ale naopak popsat jejich životní problémy a konflikty bez jakéhokoli přikrášení. *Pokročil ve vývoji české vesnické prózy nad Hálkou i Světlou, kteří do svých obrazů vesnických lidí vkládali představu ideálně harmonických povah a vztahů. Staškovi lidé z horských vesnic, jako rolníci, výměnkáři, formani nebo ševci byli kresleni s větší objektivitou, s věrnějším podáním skutečnosti, než tomu bylo dosud v české próze.*⁶³

*V proudu soudobé realistické prózy zobrazující život českého venkova stanul tím názorově mnohem dále než Karel V. Rais a společně s T. Novákovou blížil se pochopení skutečných hybných sil vývoje české společnosti.*⁶⁴

⁶² POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III: literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: ČSAV, 1961, s. 488.

⁶³ Tamtéž, s. 491.

⁶⁴ Tamtéž, s. 495.

Spisovatel se ve svých dílech snaží hledat možnosti, které by vedly k svobodnějšímu životu lidí, k odstranění národnostního útisku a k lepším sociálním poměrům. *Vedle Raise je Antal Stašek druhý velký autor Krkonoš a Podkrkonoší, o to větší, že se snažil vidět i sociální rozdíly, odhalovat jejich příčiny a hledat cestu k nápravě.*⁶⁵

⁶⁵ KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*. Praha: Albatros, 1984, s. 223.

4 Antal Stašek a Semily

Antal Stašek i jeho syn Ivan Olbracht měli nemalou zásluhu na tom, že Semilsko bylo uvedeno do české literatury. Než začal literárně tvořit Antal Stašek, zabývaly se tímto krajem vánoční a velikonoční náboženské hry, které vydal Ferdinand Menšík, lidové hry od Františka Vodsedálka či črty Věnceslava Metelky. *To, co bylo literárně vytvořeno v našem podhoří před vystoupením Staškovým, [...] nebylo nikterak charakteristické pro náš kraj, neboť to vše bylo tvořeno v duchu tehdejších všennárodních tradic.*⁶⁶

Spisovatel proslavil Semilsko a Podkrkonoší z několika důvodů. Jako semilský advokát se podílel na politickém a kulturním životě v zdejším kraji. Podobu tohoto regionu popsal v dílech, které byly literárně zpracované a publikované. Podkrkonoší a Semilsko tak zásluhou Antala Staška vstoupily do literárního světa.

V Semilech připomíná Antala Staška a Ivana Olbrachta bronzové sousoší s názvem *Otec a syn* od akademického sochaře Josefa Malejovského. Sousoší zde bylo slavnostně odhaleno 28. 10. 1960 k patnáctému výročí osvobození Československé republiky od německých okupantů. Dílo mělo vyjádřit lásku a vděk oběma spisovatelům. Socha se nachází před vstupem do Palackého sadů a poblíž domu, kde měl Antal Stašek svoji advokátní kancelář. Nyní je v tomto domě s č. p. 2 muzeum a Pojizerská galerie.

Na počest Antala Staška a Ivana Olbrachta byla v prvním patře muzea a Pojizerské galerie v Semilech otevřena 31. 3. 1994 stálá expozice s názvem *Osobnosti Semilska* podle scénáře PhDr. Mileny Lenderové a projektu architekta Arnošta Wagnera. Část této expozice byla také věnována literárnímu dílu a životu Antala Staška a jeho syna Ivana Olbrachta.⁶⁷

Podle Antala Staška byla pojmenována v Semilech ulice. Toto pojmenování nese i několik dalších ulic v českých městech, jako je například Lomnice nad Popelkou, Jablonec nad Nisou, Hradec Králové, Praha, Teplice, Cheb, Ústí nad Orlicí, České Budějovice, Brno, Frýdek Mýstek či Havířov.

I slavná Riegrova turistická stezka, která vede podél Jizery ze Semil až do Železného Brodu, připomíná jméno slavného spisovatele. Sice je pojmenovaná po semilském rodákovi Dr. F. L. Riegrovi, ale nachází se na ní pramen Antala Staška, kde se dá načepovat voda

⁶⁶ DANÍČEK, V. Semily a Semilsko v díle Antala Staška a Ivana Olbrachta. In: HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Sborník k odhalení sousoší a otevření památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960. S. 21.

⁶⁷ Muzejní ohlédnutí k 55 letům semilského muzea [online]. [cit. 2018-11-21]. Dostupné z: <http://www.muzeumsemily.cz/HISTORIE-MUZEJA.html>

obohacená o minerální látky. Tato studánka byla na Riegrově stezce vybudována dodatečně až v roce 1925.

5 Podkrkonoší v dílech Antala Staška

Následující část diplomové práce je praktická. Pro lepší přehlednost jsem ji rozdělila na několik oddílů. V první části jsem vymezila oblast, která se stala dějištěm Staškových knih a blíže jsem se zaměřila na několik konkrétních míst, o kterých se spisovatel nejčastěji zmiňuje. V dalších částech jsem se snažila na konkrétních textech zachytit a popsat sociální a národnostní poměry doby. Při analýze textů jsem se zaměřila také na národopisná specifika, která byla typická pro danou lokalitu a dotvářejí celkový obraz Podkrkonoší v 2. polovině 19. století.

5.1 Vymezení oblasti

Antal Stašek umístil děje svých románů a povídek na území Podkrkonoší, a to především kolem své rodné obce Stanový. V jeho knihách se často objevuje také nedaleké město Semily, kde autor několik let žil a pracoval. Z větších měst, která se v jeho dílech vyskytují, lze jmenovat například Jičín, Hradec Králové a Prahu. Tato města nejsou blíže popsána, ale autor k nim prostřednictvím postav odkazuje. Kromě zmiňovaných míst se dočteme i o několika dalších obcích v Podkrkonoší. Jsou to například Vysoké nad Jizerou, Rokytnice nad Jizerou, Paseky nad Jizerou, Zlatá Olešnice, Železný Brod, Svárov, Jestřabí v Krkonoších, Loukov, Roprachtice, Smržovka, Bozkov, Jesenný, Sklenařice, Hrabačov, Poniklá, Vlastiboř, Haratice, Tříč, Příchovice a další. Postavy Staškových děl v těchto místech většinou žily, nebo chodily do továrny, do kostela, na úřady a na jarmarky nakupovat.

Spisovatel se zmiňuje i o dalších místech v okolí. Dočteme se tak například o dvou řekách, a to Jizeře a Kamenici, zámku a hradu Návarov a továrně ve Svárově. V knize *Blouznivci našich hor* se také dočteme o Táboru, Kozákovu, Bezdězu a Ještědu. Tato místa jsou vždy spojena s konkrétní událostí. Dokládá to i následující ukázka.

*Při pohledu na horu Tábor si vzpomněl, že tam chodíval na pout' s Apolenkou, když byla malým děvčátkem; při pohledu na Kozákov přišlo mu na paměť, že se tam do vsi Komárova přestěhoval z blízké Tříče zedník Holata, který mu zůstal dlužen za nové boty[...].*⁶⁸

Antal Stašek se zmiňuje i o rozhledně Štěpánce, která se nachází nad obcí Příchovice. Díky jeho popisu se dozvíme, jak tehdy rozhledna vypadala.

⁶⁸ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 361.

*Vyhlídka z Příchovic je rozkošná a nejpěknější v oněch krajinách. Severovýchodně nad městysem je kopec, nazvaný výšinou Štěpánovou k počtě arcivévody Štěpána, který v letech čtyřicátých těmi místy projel. Na kopci vypíná se nevelká, tehdy napolo rozbořená věž.*⁶⁹

5.1.1 Soupis knih, v nichž se odehrává děj knih Antala Staška

Staškovy romány a povídky se až na výjimky odehrávají v jeho rodném kraji, přičemž u některých jeho děl není uvedené přesné místo, kde děj knihy probíhá. Pro lepší přehled vypisuji ke každé knize místa, do nichž jsou příběhy zasazeny. V závorkách za názvy knih je uvedený rok jejich vydání.

- 1) *Nedokončený obraz* (1878) – Doubí (ve skutečnosti vesnice Stanový) a Stránsko (ve skutečnosti obec Zlatá Olešnice), Návárov, Praha
- 2) *Blouznivci našich hor* (1895) – Jestřabí v Krkonoších, Návárov, Paseky nad Jizerou, Rokytnice nad Jizerou, Jablonec nad Jizerou, Semily, Železný Brod, Bozkov, Jesenný, Helkovice, Haratice, Vysoké nad Jizerou, Poniklá, Sytová⁷⁰, Roprachtice, Spálov, Svárov, Praha, Jičín, Javornice⁷¹
- 3) *V temných vírech* (1900) – Dolany (místo není přesně lokalizováno), Svárov, Praha
- 4) *Na rozhraní* (1908) – Klenovka (ve skutečnosti se jedná o město Semily), Rokytnice nad Jizerou
- 5) *O Ševci Matoušovi a jeho přátelích* (1932) – Vranov (ve skutečnosti vesnice Stanový) Loukov, okolí Bakova nad Jizerou

Podkrkonoší se objevuje i v dalších Staškových knihách. Tato oblast inspirovala autora například při psaní románů *Přelud* (1918), *Zápasy* (1924) a *Pozdní plamínky* (1927). U těchto děl však nelze přesně určit jejich konkrétní dějiště a navíc se v nich nacházejí i jiná místa.

5.1.1.1 Stanový, Zlatá Olešnice

Stanový, tato rodná vesnice Antala Staška je středem oblasti, do které spisovatel zasadil děj dvou svých románů, ovšem pojmenoval ji jinými názvy. V románu *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* je Stanový nazváno jako Vranov. Tuto záměnu názvů vesnic lze snadno poznat podle několika údajů. Na začátku románu autor představuje místo, z kterého se dovídáme, jak vypadala vesnice v době, kdy se děj knihy odehrával.

⁶⁹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 311.

⁷⁰ V knize je obec označena pouze jako Sytová, v současné době je rozdělena na Dolní a Horní Sytovou.

⁷¹ Pravděpodobně se jedná o obec Horská Kamenice.

*Krkonošská obec Vranov byla totiž přifařena k Vojkovu a učitel ve vsi bez kostela nemusil umět na varhany hrát; stačilo, když někdy na chóru farního kostela zazpívat.*⁷²

*Nedaleko Vranova pyšní se panský zámek milostivé vrchnosti; dole pod zámkem je hospoda a sál v jejím přízemí, kde je jeviště.*⁷³ *Ve Vranově a v okolí se hrály od nepaměti biblické i světské hry. A mezi těmi nejslavnější Labyrint. Tak se jmenovala hlavní osoba: selský Faust a zároveň selský Don Juan.*⁷⁴

Vesnice Stanový a jeho okolí byly dějištěm i druhého románu *Nedokončený obraz*. Vesnice Doubí, ve které působil učitel Jindřich, je ve skutečnosti vesnice Stanový. Druhou vesnicí v knize je Stránsko, kde žil na faře kaplan Petr Labský. Ta je popisována takto.

*Petr Labský stal se po tom na jaře roku 1854 kaplanem v Stránsku, veliké, ale chudé vesnici krkonošské poblíže Doubí, odkud se chodilo do Stránska do kostela.*⁷⁵

Tato vesnice má znaky Zlaté Olešnice, ke které byla připojena část Stanového. Z knihy se dovídáme, že ve Zlaté Olešnici stála fara a kostel, do kterého se lidé ze Stanového chodili modlit. Následující úryvek z knihy ukazuje, jak vypadala Zlatá Olešnice v té době.

*Dědina ležela v neširokém údolí na svazích dvou strání, jež se příkře skláněly k rokli, táhnoucí se vzhůru od jihu k severu. Kostel i fara stály na severozápadním konci, kde úžlabina povlovně se šířila ve vysokou planinu, a mohlo se k nim přijít po čeřenu západního vrchu nad údolím, vyhýbajíc se dědině.*⁷⁶

Obě tyto krkonošské vesnice jsou popisovány jako velice chudé. O tom, že to byla chudá vesnice, svědčí i následující úryvek, v kterém si Petr Labský prohlížel okolí.

*Kamkoli pohlédl, zela naň bída, jež stejně dávala vznik i smrti i novým životům.*⁷⁷

5.1.1.2 Návarov

Nedaleko Stanového se nachází návarovský zámček, který se stal dalším často popisovaným místem ve Staškových dílech. Spisovatel se jím inspiroval například v *Nedokončeném obraze*, kde statek a jeho okolí popisuje do nejmenších detailů. Autorem je popisován jako Bárův velkostatek.

⁷² STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 5.

⁷³ Tamtéž, s. 60.

⁷⁴ Tamtéž, s. 42

⁷⁵ STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920, s. 13.

⁷⁶ Tamtéž, s. 196–197.

⁷⁷ Tamtéž, s. 13.

*Bárov je velkostatek nedaleko Hájkovy samoty. Krásný zámek stojí na konci výběžku široké a daleké vysočiny, prosečené k straně severní hlubokou, příkrou, skalnatou křivolakou úžlabinou, skrze niž teče šumivá horská bystřice; do ní vtéká se strany jihovýchodní menší potok. Na ostrohu mezi oběma proudy je zámek; pod ním strmá, skalnatými rozsedlinami pokrytá stráň; před ním k severu vysoký hřbet hory; kol kolem samý les. Za zámkem k straně polední stojí rozsáhlý dvůr s hospodářskými staveními; kolem něho hospoda a několik baráků.*⁷⁸

Další popis návarovského zámku je vyňat z *Blouznivců našich hor*. Podle knihy se v Návarově narodil a vyrůstal spiritista Šimon a jeho otec byl správcem zdejšího velkostatku. Toto malebné místo, jak ho spisovatel popisoval před sto dvaceti čtyřmi lety, by se dalo stejným způsobem popsat i dnes.

*Návarov leží v nejkrásnější krajině našeho jizerského pohoří. Dole hučí přes balvany řeka Kamenice; po obou stranách strmí příkré skalnaté stráně; nahoře na vysočině je panský dvůr a na rozklaném ostrohu trčí v lesní houštině zříceniny starého hradu. Pod zříceninou vlévá se do Kamenice olešnický potok a za ním naproti zříceninám vystupuje z černého lesa šedá skála, na níž před lety stával kříž.*⁷⁹

5.1.1.3 Semily

Děj románu *Na rozhraní* nás zavádí do města s názvem Klenovka, ve skutečnosti se však jedná o Semily. Sám autor v úvodní části románu popisuje, že se jedná o smyšlený název města.

*Na severovýchodě Čech blíže jazykového rozhraní leží město Klenovka. Na mapě ho sice nenajdeme, ale ve skutečnosti tam je.*⁸⁰

Zajímavostí je, že když Antal Stašek v roce 1913 opouštěl Semily a stěhoval se do Prahy, dalo mu město na památku album s fotografiemi, které pojmenovalo jako *Město Semily-Klenovka*.

O městě se dočteme, že bylo sídlem hejtmanů a okresního soudu. Nacházel se v něm velký počet hospod, kde se čepovalo pivo a rozlévala se kořalka. Ve sklepeních byla pro pány z města uložená výborná vína, plzeňské pivo a lahodné pochoutky. Také se dočteme, že ve městě byl hlad a bída. Takto Antal Stašek Klenovku popisuje.

⁷⁸ STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920, s. 22–23.

⁷⁹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 153.

⁸⁰ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 5.

*Rozprostírá se v místech, kde se labské proudy vynořily z hor do úrodné roviny, jež se otvírá k jihu do požehnaných úrodných krajinek řečeného zlatého pruhu. Školáci se o městě tom učí, že je sídlem hejtmanství i okresního soudu a že se tam šíjí dobré boty; selky, že tam bývají hlučné jarmarky; hoši pak celého okresu, že se tam chodí do měšťanských škol.*⁸¹

Zajímavostí je, že prodavač vína v knize *Na rozhraní*, pan Silberherz, prodával víno i semilskému rodákovi Dr. Františku Ladislavovi Riegrovi.

*„Chci-li,“ huboval Silberherz, jenž i při svém neduhu byl tlustý jako sud, „u těch lidí něco prodat, musím jim bulíkovat, že jsem znal dobře nebožtíka Riegra a ten že si často objednával u mne víno... jen že škoda, že si ho nedopřával víc... Kdyby byl pil stále jen naše víno, že mohl být dosud naživu.“*⁸²

Semily byly nejspíš inspirací i pro děj dalšího románu *V temných vírech*, který se odehrává v malém průmyslovém městečku Dolany. Ty sice nejsou přesně lokalizované, přesto však nesou určité znaky Semil, kde už tehdy stála přádelna bavlny a mechanická tkalcovna. Autor přejmenoval semilskou řeku Jizeru na Labe. V knize se dočteme, že Dolany měly vhodné podmínky pro stavbu továren závislých na vodě, neboť ve městě byla postavena železnice, město mělo dostatek pracovní síly a silný vodní tok. Z následujícího úryvku se dovíme, kde se město nacházelo.

*Město Dolany se rozkládá po obou stranách Labe v úrodné rovině, nad níž k severu trčí v dáli Krkonoše. Závod je veliký: přádelna, tkalcovna, tiskárna. Vše spojeno k jednotné výrobě pod jedním vedením. Duší je mladý energický Bruno Švalbach.*⁸³

5.1.1.4 Paseky nad Jizerou

Antal Stašek se ve svých dílech zmiňuje několikrát o obci Paseky nad Jizerou. V *Povídkách z hor* se dočteme, že to byla chudá a zapomenutá obec v Podkrkonoší.

[...]chudičkého faráře z chudičkových Pasek, kde dávají lišky dobrou noc a kde ovečky svému duchovnímu pastýři přinášejí jen na márách umrlce, jejichž dědicové nemají čím

⁸¹ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 5.

⁸² Tamtéž, s. 101.

⁸³ STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 91.

*pohřeb zaplatit, a novorozeňátka, která musí zadarmo pokřtít, nechce-li mít v obci nekřtěňátek.*⁸⁴

V knize *Blouznivci našich hor* se spisovatel zmiňuje o paseckém rodákovi Věnceslavu Metelkovi, ke kterému šel rytíř Boch pro radu, jaké má vybrat jméno pro svého třetího syna.

*Ptal se o radu paseckého učitele Metelky, starého písmáře, a ten ze žertu mu navrhl jméno Romulus. Bochovi se zalíbilo, a tak měl z manželky Kateřiny Stanislava, Prokopa a Romula.*⁸⁵

5.1.1.5 Rokytnice nad Jizerou

Dějštěm románu *Na rozhraní* je kromě Klenovky i malé město Rokytnice nad Jizerou, které bylo tehdy německé a v polovině 19. století tam byly vybudovány celkem tři textilní továrny. Takto Antal Stašek popisuje cestu ze Semil do Rokytnice nad Jizerou.

*Hronek se ušklíbl, zařídil sám, čeho potřebí, a za čtvrt hodiny uháněli vraníci po silnici k severním horám. Jeli podél řeky proti proudu, až zapadli do hor, které s obou stran těsně objímaly labské břehy. Po úbočích choulily se chudé české chaloupky, dole v úvale hučely a dýmaly německé továrny.*⁸⁶ Když se dotyčný vracel zpátky do Klenovky, dovídáme se, že podél cesty stálo několik hospod, kam si lidé chodili po dlouhých cestách odpočinout.

5.1.2 Líčení podkrkonošské krajiny

Při popisu podkrkonošské krajiny čerpal Antal Stašek ze znalostí svého rodného kraje. Z jeho líčení je poznat, že tento kraj miloval a opakovaně se k němu ve svých knihách vracel. Jeho kladný vztah k Podkrkonoší můžeme najít například v knize *Blouznivci našich hor*.

*Tak krásnou je jen naše horská samota, přitulená v rokli mezi bujným stromovým za doby jarní.*⁸⁷

O přírodě, která je ve Staškových dílech častokrát zmiňovaná, se dozvídáme, že lidem sloužila jako útočiště od každodenních starostí. Postavy tráví svůj volný čas, nejčastěji nedělní odpoledne, na procházkách v blízkých polích a lesích.

⁸⁴ STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 145.

⁸⁵ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 368.

⁸⁶ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 10–11.

⁸⁷ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 16.

*Růženka odešla do lesíku, jenž se prostíral na mírném svahu naproti mlýnu za Jizerou. Rostly tam porůznu zakrnělé smrčky a jedle vedle vysokých bříz; půda byla pokryta měkkým mechem a borůvkám. Háj ten byl, jak jej mívají horští sedláci: zanedbaný a nepěstovaný.*⁸⁸

Při dalším popisu přírody zachytil spisovatel atmosféru, barvy a světla.

*Slunce sálalo červeným ohněm a metalo na daleké prostory záplavy jasu, v jehož pestré směsi plály luhy, lány i stráně. Hory na severu modraly se v dálavě, trčíce do blankytné oblohy na konci obzoru jako hranice lidských myšlenek; na rozlehlé pláni před nimi vlnilo a zmítalo se zelené moře obilí, jako se vlní a zmítají city mladistvě probuzených nadějí; země dýchala tepleji a žárněji; vše na ni bylo světlem i barvou.*⁸⁹

5.2 Sociální poměry v Podkrkonoší

Antal Stašek věnoval ve svých knihách velkou pozornost sociálním poměrům 19. století v Podkrkonoší. Tento kraj mu byl velice blízký, poněvadž zde strávil většinu svého života a aktivně se účastnil politického i společenského dění, při kterém se setkával s mnoha lidmi. Při své profesi advokáta mohl nahlédnout do jejich soukromých životů a problémů. Díky znalostem lidového prostředí a životním zkušenostem znal velmi dobře tamní poměry, o kterých poté psal ve svých povídkách a románech.

Zaměřil se především na tehdejší společenské problémy obyvatel v podhorských vesnicích a na malých městech. Poukazoval na denní život prostých lidí, ke kterým patřili především rolníci, statkáři, řemeslníci, výminkáři a dělníci. V jeho knihách jsou zastoupeny všechny společenské třídy. Kromě prostých lidí vystupují v jeho dílech bohatí měšťané, kaplani, úředníci a továrníci. Zaměřuje se také na jejich životní osudy, práci, myšlení a vztah k ostatním lidem. Stejně tak ukazuje jejich starosti, těžkosti a podmínky, ve kterých tehdy žili.

5.2.1 Chudoba

Spisovatel se nevyhýbal ani popisu těžkého života. Kvůli své geografické poloze patřilo Podkrkonoší k málo úrodným krajům a lidé byli odkázáni na svá chudá pole a posléze na práci v továrnách. Potýkali se velmi často s tíživými sociálními a hospodářskými podmínkami, s tvrdou prací, bídou, hladem a nemocemi. Někdy se stávalo, že chudší lidé jedli jen jedno vydatné jídlo za den, a to většinou v poledne. V době bídy, kdy rodina neměla co jíst, byli lidé odkázáni na vzájemnou pomoc. O to horší byla situace pro početnější rodiny. Otec nebo matka byli nuceni chodit žebrať o kousek chleba nebo o peníze od svých sousedů.

⁸⁸ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 48.

⁸⁹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 43.

Někdy se stávalo, že žebrały i děti. Dokládá to následující ukázka z knihy *V temných vírech*, v které malá holčička žebře na ulici.

„Milostpane, pro boha a pro všechny svaté je prosím, darujou mně několik krejcarů... Tatínek je bez práce... ještě jsme dnes nejedli,“ škemralo děvčátko, třesouc se strachy a úzkostlivě se ohlížejíc, není-li strážník na blízku.⁹⁰

Z další ukázky, z knihy *Blouznivci našich hor*, nám vyplývá, že tehdejší poměry byly natolik kruté, že si lidé nemohli dovolit ani svatbu, protože neměli peníze na rozhazování.

Farář si nechal zavolat „Járku... slyšíte, Kulhánku... máte tuhle s Halounkovou již tři nemanželské děti... Copak chcete být živi jako ta boží hovádka?... Kdypak se dáte oddat?“

„Poníženě prosíme, milostpane,“ skuhrala asi třicetiletá bezzubá žena nažloutlé pleti, jež se podobala více vyschlému došku než nevěstě, „líbějí odpustit... Nemáme na oddavky; pracujeme v továrně a nevyděláváme ani na živobytí... Byli bychom již dávno ... ale nemáme krejcaru peněz na...“⁹¹

5.2.2 Rodinné vazby

Hlavní slovo v rodině měl vždy otec, který rozhodoval o nejdůležitějších věcech a musel se postarat mnohokrát i o velmi početnou rodinu. Jako jeho zdroj obživy je nejčastěji uvedeno řemeslo, obchod nebo práce v továrně. V případě, kdy nedokázal manželku a děti uživit, docházelo k tomu, že rodina žila v nouzi a v bídě. Takové problémy otec řešil nejčastěji pitím alkoholu, což vedlo občas ke ztrátě zaměstnání, rozpadu rodiny a k tragickým koncům, jako je sebevražda.

Zajímavý byl vztah mezi ženami a muži. Ten byl zcela rozdílný, než je tomu dnes. Ženy se musely podřizovat plně svým manželům, kteří za ně i rozhodovali a spíše je stavěli do rolí služebnic a otrokyň než rovnocenných manželek. Ve Staškových knihách se také dočteme, že za tehdejších časů mnozí horšší sedláci bili své ženy i děti, a to při jakékoli příležitosti. Stačilo, že se muž na ženu jinak podíval a ona už poznala, že bude bita.

Matka se v rodině starala především o děti a chod domácnosti. Vařila, zašívala roztrhané oblečení, prala, chodila do lesa na dříví a do kostela na mši. O tom, jak vypadal běžný den ženy, se dočteme v knize *Nedokončený obraz*.

⁹⁰ STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 51.

⁹¹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 32

*Proto všechny ty staré horské matky a babičky byly z jednoho brda: stejných povah, stejných zvyků. Neunavená pilnost, věčné šukání, učiněná dobrota a pokora, brzké vstávání, pozdní lehání, trošku zdřimnutí odpoledne, když jich muž neviděl, růženec, pobožné písně, předčasné zestárnutí a vrásky, přádek a vřeten: v tom shodovaly se všechny.*⁹²

Stávalo se, že ženy nebyly za celý život nikde jinde než ve své rodné obci a v nejbližším okolí. Znaly většinou čtyři nebo pět sousedních vesnic a nejbližší městečko, kam chodily na trhy a na jarmarky. Oproti tomu formané se svým povozem hodně cestovali a jezdili po světě, a to ještě předtím, než byly postaveny železnice. Zprostředkovávali obchodní spojení se světem, odkud přiváželi různé zboží a vyváželi hlavně přízi, plátno a obilí. Zajížděli do blízkých i vzdálených měst. Například do města Zaháně jezdili pro lněné semeno, do Terstu pro kupecké zboží, na Moravu pro obilí, do Prahy pro sůl a do Německé říše vozívali přízi. Nejvíce se chlubíval forman Toman z *Nedokončeného obrazu*, který byl až v Rusku. Tam vezl sklo a zpátky přivážel lněné semeno. Jakmile přijel z cesty domu, každému vypravoval, kde byl.

Děti musely rodičům v domácnosti a hospodářství hodně pomáhat. Přes léto pásly dobytek na pastvě, uklízely ve chlévě, dojily kozy a krávy a pomáhaly při zpracování mléka. Práci dětí dokládá i následující ukázka z knihy *Blouznivci našich hor*.

*[...]dcera poklízela kravičku sama, sama ji krmila, sama jí seno nosila a staří tam nepřicházeli. Máma byla celý den ve dvoře na žních a táta měl právě mnoho práce v lesích.*⁹³

V zimě, když bylo méně práce, chodily do školy. Práce dětí byla pro rodinu nezbytná a byla na úkor vzdělávání, což vyplývá i z následující ukázky z knihy *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*.

*Ale Matouš musil otci pomáhat nosit z města kůže na dluh koupené; musil zákazníkům do vůkolí boty roznášet; musil smolit dratve; a kromě toho musil v létě s máminou kozičkou a kravičkou sedlákům pást dobytek. To Strnada mrzelo, protože klouček zabloudíval do školy jen málokdy, a to nejčastěji v zimě, nebo když tatínkovi nechtěli již kůže na dluh uvěřit a švec byl bez práce.*⁹⁴

⁹² STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920, s. 21.

⁹³ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 162–163.

⁹⁴ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 7.

5.2.3 Sňatek

Ze Staškových knih se dočteme, že rodiče věnovali velkou pozornost sňatku svých dětí. Hledali především bohaté ženichy a nevěsty pro svoje potomky, tak aby jim zajistili lepší budoucnost. Někdy posílali i dívky k příbuzným, aby měly příležitost navázat známost. Málodky se stalo, že děti měly možnost svobodné volny ve výběru budoucího partnera. Proto se mnohokrát stávalo, že mezi nimi a rodiči nastal kvůli svatbě spor. V knize *Blouznivci našich hor* se dočteme, že existovalo dokonce povolání „dohazovače“, který zprostředkoval výhodné sňatky. Po celý rok dotyčný domlouval nevěsty a ženichy k sňatku a na jaře a na podzim krávy k prodeji.

V úryvku z knihy *Povídky z hor* domlouvají rodiče své dceři Francce, aby si vzala bohatého vdovce, který vlastnil krávy.

„Holka, vem k sobě již jednou rozum. Máš to marnost; s Petříkem nic nebude; našli jsme ti jinde ženicha,“ domlouvala matka a vykládala o vdovci.

Francka ji nechala. Když byla u konce, postavila se před ní a pravila:

„Víte, mámo, co? Ať si nechá vdovec chalupu s kravama, já si nechám Petříka.“

„Musíš poslouchat... to by bylo hezký, aby si círa mohla dělat, co se jí zechce; táta poručil, aby sis vzala vdovce, a ty si ho vezmeš.“

„A nevezmu... a nevezmu!“

Ještě se pohašteřily, ještě pokřičely a nakonec se daly obě do pláče.

„Propánaboha vás prosím, nenuťte mne k ničemu,“ štkalo děvče.⁹⁵

Antal Stašek se ve svých dílech zmiňuje i o nevěrách, a to především ze strany ženy. O tom, že by podváděl manžel, se Stašek nikde nezmiňuje. Milenci se scházeli nejčastěji tajně v noci, aby je nikdo ve vesnici neviděl, nebo na odlehlých místech v lesích.

5.2.4 Smrt

K smutnému tématu podkrkonošských lidí patří i smrt. Špatná výživa, nečistota a zanedbání způsobovaly častá onemocnění. Zdravotní péče byla v tehdejší době nedostatečná a doktorů bylo málo. Stávalo se, že než překonali dlouhé vzdálenosti k pacientovi, bylo

⁹⁵ STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, J. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 29–30.

už pozdě a dotýčný zemřel. Pouze v jednom případě jsem se dočetla, že nemocného odvezli do jičínské nemocnice, jinak ostatní pacienti byli léčeni místními lékaři ve svých chalupách.

Oproti dnešní době lidé umírali v brzkém věku a úmrtí nebylo nic výjimečného. Vysoká úmrtnost se však vyrovnávala tím, že lidé měli hodně dětí. Nejčastějšími příčinami smrti ve Staškových knihách byly sebevraždy, vyčerpanost z tvrdé práce v továrně nebo nehody způsobené pracovním úrazem. Důsledkem těžkého úrazu je stav nemocného muže v následující ukázce, která je vyňata z knihy *Blouznivci našich hor*. Žena se muži snažila alespoň pomoci tím, že mu dávala obklady, ale stejně věděla, že mu není pomoci a brzy zemře.

*Měl od koňských kopyt přelámaná žebra, od kol u vozu zlomenou nohu a krví byl všecek potřísněn.*⁹⁶

Antal Stašek se ve svých knihách nevyhýbal ani tématu smrti. Postavy jeho děl často umíraly nebo byly svědky smrti svých nejbližších. V knize *Nedokončený obraz* popisuje včelař Hájek události, které měly za následek úmrtí jeho nejmilovanějších dětí.

*Nejstarší syn, odvedený na vojnu, sběhl ve válce roku 1849 z rakouského vojska k Maďarům; byl polapen a zastřelen. Jednu dceru svedl panský myslivec, a když ji opustil, sáhla si na život. Druhý syn byl zabit kládou, když na robotě v panském lese poráželi dříví. Zbyla mu jediná, nejmladší dcera Verunka.*⁹⁷

Častým tématem Staškových knih byla i smrt žen. Ty umíraly v důsledku nějaké nemoci nebo spáchaly sebevraždu z nešťastné lásky. Příkladem toho je i kovářova Francka v *Povídkách z hor*, která se zastřelila. Slečna Olga v knize *Na rozhraní* se zase rozhodla ukončit svůj život skokem pod vlak. Takto dramaticky a napínavě je tragédie popisována.

*Již z dálky hučí... blíží se...kola rachotí pekelným tlukotem...upírá zrak ke straně, odkud vlak pádí...vidí zřetelně dvě červená světla...blíží se s počátku pomalu...čím dále tím rychleji...vyvalují rudé oči...stroj funí...oči rostou...ještě ne... ještě vteřinku...jen klidně vyčkat pravý okamžik...ted'.*⁹⁸

⁹⁶ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 81.

⁹⁷ STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920, s. 19.

⁹⁸ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 293

5.2.5 Poměry v Podkrkonoší před rokem 1848

Antal Stašek zachytil ve svých knihách i dějinné události, které ovlivnily obyvatele Podkrkonoší. Příkladem toho může být rok 1848. Rakouská vláda před rokem 1848 potlačovala veškerá národní hnutí v zemi. České země postihla germanizační vlna a český jazyk byl postupně vytlačován německým. Města, úřady a školy byly poněmčeny. Císař si nepřál žádné zlepšení a bránil se jakýmkoliv pokrokům. Nechtěl mít vzdělaný lid, ale poslušné poddané. Lidé byli podřízeni vrchnosti, sužováni robotními povinnostmi a často se potýkali s nízkou životní a sociální úrovní. To vše doplňovala ještě kulturní a hospodářská zaostalost. Ta vedla k čím dál většímu zadlužování poddaných, kteří se dostávali do rukou lichvářů.

O tehdejší situaci se spisovatel zmiňuje například v následujícím úryvku z knihy *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. Švec Matouš se svým kamarádem Vojtěchem vystoupali na vrchol kopce, kde spolu hovořili o poměrech v zemi.

*[...]dívali se dolů pod sebe na ten hamižný a ošemetný svět, plný nářků, pláče, chudoby, plný nespravedlnosti, útisku, plný zločinů a jiných neřestí.*⁹⁹

Před rokem 1848 se lidé v Podkrkonoší o politickou situaci příliš nezajímali a hleděli si především práce a obživy. Postava ševce Matouše byla jedna z mála uvědomělých ve vesnici. Četl noviny, zakázané knihy a zajímal se o poměry v zemi. Dokládá to i následující ukázka rozhovoru Matouše s jeho matkou.

„O čem přemýšlíš?“

„O tom, co se děje ve světě... Víte-li pak, že máme nového teď císaře?“

*„Ale, hochu, copak mně je do toho. Císař je císař; pán jako pán; žádný nám z nich nedá nic. Ti spíš všichni berou a stáhli by s nás chud'asů třeba košili... Ty si hled' radš řemesla a nelež ustavičně v novinách... Té svobody, co je o ní pořád řeč, se nenajíš.“*¹⁰⁰

Lidé nejen v Podkrkonoší si přáli vyhnat vrchnost ze zámku, poštvat na ni selský lid a rozdělit panské pozemky, lesy, dvory a bohatství mezi ty, kteří nic nevlastnili, nebo měli pouze málo. Takto si lidé představovali, jak by to vypadalo, kdyby vrchnost začala pracovat.

„To by byla pěkná podívaná, až by dobře vykrmení pánové, ti s vypaseným bříškem a s okuláry na nose ke stavbám na kotoučích kamení a cihly vozili nebo se brouzdali v hlíně

⁹⁹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 37.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 116.

*za pluhem... Taky by jim pěkně slušelo dát je do chalup a do baráků hospodyním za pomocníky, aby uklízeli, topili, tloukli máslo a jedli syrovátku s podmáslem... Nebo ještě lépe: posadit je k ševcovině na verpánek a do učení mně je dát.*¹⁰¹

5.2.6 Robotní povinnosti

Stejně jako většina obyvatel Habsburské monarchie a Rakouského císařství byli i obyvatelé Podkrkonoší zatíženi robotními povinnostmi, které byly stanoveny podle velikosti pozemků. Jednalo se o službu sedláků a rolníků pro majitele panství, služba se skládala z různých činností. Počet dní v roce, kdy se služba musela vykonávat, byl přesně určen. Patent o zrušení nevolnictví byl vydán až v roce 1848 a do té doby museli lidé na horách odpracovat službu nejčastěji v panských lesích, při kácení, dopravě a plavení dřeva nebo při žních a jiných hospodářských pracích.

V románu *O Ševci Matoušovi a jeho přátelích* je vyličená vtipná příhoda, která se přihodila neznámému muži. Bylo mu nařízeno, aby roboval s párem koní a s povozem po celý rok. Ovšem muž si hodlal udělat legraci z vrchnosti i v den po Štědrém dnu, kdy byli lidé oproštěni od robotních povinností. Muž se brzy ráno vydal na zámecký dvůr, práskal bičem a hlasitě se dožadoval nějaké roboty. Celou podívanou nakonec ukončil muškétýr, který přinesl lavici a dotyčný dostal pořádný výprask lískovkou. Vrchnost muži odebrala kus lesa a poslala mu na vykrmení dvě telata a poté si je odvedla zpět. Ani toto všechno ještě vrchnosti nestačilo, a tak se pomstila i na jeho jediné dceři, která byla hned druhého dne poslána sloužit na vrchnostenský dvůr. Takhle na to vzpomíná dotyčný.

*„Nám nebylo tenkrát do smíchu. Holka mladá a o masopustě měla mít již oddavky... No, máma ji vzala stranou do komory, dělala jí kázání, aby si dala dobrý pozor na starého frejře, svázala jí do uzlíku prádlo se šatstvem a s vánočním křehtíkem a vousáč nám ji odvedl ještě před obědem do zámku... Tak se mně pomstili za ten Boží hod.*¹⁰²

5.2.6.1 Hony

K tradiční zábavě vrchnosti v Podkrkonoší patřily hony. Těch se účastnila nejen vrchnost, ale i „obyčejní lidé“. V knize *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* se dočteme, že hony se konaly většinou na podzim a při této příležitosti se sešla na panství vrchnost. Pan hrabě si sezval hosty a obec mu zajistila dvacet místních náhončích. Ti byli ozbrojeni klacky

¹⁰¹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 138.

¹⁰² Tamtéž, s. 57.

a klapáčkami a vydávali po lesích hluk. Štěkali jako psi nebo tloukli holemi o stromy, čímž měli vyhánět z houští schovanou zvěř.

Často se stávalo, že otcové posílali na hony místo sebe své synky. Za jeden den honu jim byly odečteny dva dny roboty, a tak si s radostí vykračovali v průvodu a u toho si posměšně pozpěvovali.

A já vím, co učiním:

já se ožením;

ženu pošlu na robotu,

*a sám si poležím.*¹⁰³

Podobným způsobem se posmívali i zdejší vrchnosti.

Slyšte, lidé, povím vám:

navarrský milostpán

*má paruku z kozích chlupů...*¹⁰⁴

5.2.7 Rok 1848 v Podkrkonoší

Antal Stašek zachycuje ve svých dílech i události, které se v Podkrkonoší odehrály v roce 1848. Tento rok je stručně zmíněn v knize *Nedokončený obraz* a v románu *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*, kde spisovatel popisuje, jak rok 1848 probíhal v jeho rodné vesnici. Následující ukázky budou z poslední jmenované knihy.

Poté, co se do Podkrkonoší dostávaly zprávy o revoluci ve Vídni a o útěku knížete Metternicha, začala se mezi lidmi rychle šířit vlna radosti ze zpráv, že bude zavedena konstituce a zrušena robota. Matouš byl jeden z prvních, kdo tyto zprávy rozhlašoval po vesnici a také jeden z mála, kdo pochopil i význam všech těch slov. Ostatní lidé ve vesnici nevěděli například, co je konstituce a co to pro ně bude znamenat.

*Sedláci kroutili povážlivě hlavami, ale v duchu jásali; chalupníci se nedůvěřivě usmívali, ale v nitru se třásli radostí; baráčníci, vyndavše z úst fajfky, hrozili jimi k straně panského dvora, kde robotovali; chasa hulákala; ženské škvěčely.*¹⁰⁵

¹⁰³ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 20.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 21.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 54.

Všichni se radovali, jákali, zpívali národní písně, odklízeli německé nápisy a zdobili se červenobílými stužkami. I na návarovském dvoře se rovněž rozkřiklo mezi čeládkou, že robota pomine, a tak děvečky začaly vrchnosti tajně utíkat domů za rodinou. Když se setmělo, konaly se průvody s pochodněmi, všechny zvony v okolí začaly vyzvánět, lidé zapalovali ohně a oslavovali příchod svobody. Spalovali tím veškerou bídu, otroctví, své starosti a útrapy.

Po vzoru okolních obcí si vranovští obyvatelé zařídili svoji národní obranu, které říkali garda a „vojensky“ se cvičili. Rozumí se, že Matouš byl jejím členem. Úmyslem gardy bylo táhnout do Prahy a pomoci dělníkům a studentům v boji na barikádách. Ovšem do Prahy se gardisti nedostali. Projevila se u nich nejednota a především nedostatečná výzbroj. Jejich vzhled a vojenské vybavení bylo na velice primitivní úrovni. Velitel maďarské gardy popisoval jejich vzhled a výzbroj takto.

*Viděl lidi ve vysokých, zaprášených botách, v krátkých kazajkách nebo v ošumělých kabátech; viděl píky, viděl staré flinty, brokovnice a jen málo kulovnic.*¹⁰⁶

U Mnichova Hradiště byli gardisti přepadeni maďarskou jízdou. Tím skončil i jejich válečný pokus a gardisti byli nuceni se vzdát. *Ostatně ti, kdo to z okolních krajů podnikli, skončili neslavně. Svědčí o tom posměšné popěvky, jako tento jičínský: Ta jičínská garda, že jí není hanba! Když měla jít Prahu hájit, vlezla si za kamna. Šicové šli všichni, to s udatnou myslí. Jeden den šli do Sobotky, druhý den zas přišli.*¹⁰⁷

I tato událost má svůj reálný základ. Ve Vysokém nad Jizerou byla zřízena národní garda, která na pomoc Praze pro zbabělost svého velitele nevyjela. Členové gardy byli ozbrojeni pikami a byli označeni bílými, po straně přehnutými klobouky. Staškův otec byl členem této národní gardy, která se skládala z dvaceti čtyř gardistů. V daném roce mu bylo pouhých dvacet sedm let a byl z nich nejmladší.

Na rok 1848 lidé z hor rádi vzpomínali, byl to rok velice úrodný a docházelo ke snižování cen. *Za máz piva se platilo jen 8 – 10 krejcarů (místo 12); máz byl bezmála půl druhého litru!*¹⁰⁸

¹⁰⁶ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 100.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 290–291.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 188.

5.2.7.1 Četníci

Jaro svobody bylo krátké a do Podkrkonoší rychle dolehl rozrůstající se absolutismus a neustálé „špiclování“. Byla to doba, kdy četník nebo jiný špicl číhal za každým křovím. Četníci slídili po okolí a lidé se jich báli, poněvadž měli všude oči, všude uši, všude nohy; zapisovali vše, co viděli a co slyšeli. *Každé vystoupení četníka značilo hrubství, každé setkání s ním hrozilo pokutou. S nasazeným bodlem vstupoval do tříd a poslouchal, jak se vyučuje. Podával svému velitelství zprávy také o tom, co kážou kněží v chrámech.*¹⁰⁹ Běda, kdyby se navrátili do svých kasáren a nepřinesli nic, z čeho by nevyplýval kriminál nebo alespoň peněžitá pokuta. Takto podává svědectví o chování četníků Antal Stašek v knize *O Ševci Matoušovi a jeho přátelích*.

*Pes není uvázán nebo nemá náhubek: pokuta. Komín dřevěný nebo ne dost vysoký: pokuta. Člověk kouří blízko stodoly: pokuta. Dům bez označení svého čísla: pokuta. Těch psů, těch komínů, těch kuřáků, těch koňů s prostranky, těch domů bez čísla je ve Vranově na tucty. Na tucty jsou i pokuty.*¹¹⁰

5.3 Etnografie Podkrkonoší

Podkrkonoší patří k oblastem naší republiky, kde si lidé uchovali svoje specifické krajo­vé zvyky. O některých z nich se dočteme především v knihách *Blouznivci našich hor* a *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*.

V této kapitole jsem se zaměřila na podkrkonošské tradice, lidové zvyky, pověry, poutě, trhy, divadlo, hudbu, četbu a náboženství, které se vyskytují v knihách Antala Staška. Spisovatel se těmito tématy však zabýval velice okrajově. Věnoval se spíše tomu, jak lidé v Podkrkonoší vypadali, v jakých podmínkách bydleli, jak se stravovali a jaký byl způsob jejich obživy.

5.3.1 Tradice, zvyky a pověry

Spisovatel se ve svých knihách blíže nevyjadřuje k tradicím, jako jsou například Vánoce a Velikonoce, pouze v knize *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* zmiňuje masopust a pálení čarodějnic.

¹⁰⁹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 291.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 175.

*V hospodě byl masopustní úterek a muzika. Vranov měl své muzikanty; jenom basa chyběla a ta tvrdí muziku.*¹¹¹

O tom, co se přihodilo a jak vypadalo pálení čarodějnic ve Vranově, vypráví švec Matouš v následující ukázce.

*Kdysi jednou večer před prvním májem lítaly v povětrí na koštatech čarodějnice, jak to bývá jejich praošklivý zvyk. Kdyby byly jako obyčejně lítaly, nebylo by se nic přihodilo; tenkrát si však usmyslily, že oba světce poškádli. Honily se na pometlech kolem jejich hlav, vyplazovaly na ně smradlavé své jazyky, ba vystrkovaly i holé zadnice.*¹¹²

Ve stejné knize se dočteme, že v dřívějších dobách bylo zvykem, že ženy, které v přádelnách nenamotaly správně dvacet nití do pásma a dvacet pásem do přaden, musely stát potupně před kostelem, kde byly vystaveny hanbě. Takto se provinila i jistá Tonča Klimšová, která musela stát v zimě před kostelem a v ruce držet dvě nedomotaná přádénka. Takto nám spisovatel líčí, jak žena zimou a ostudou trpěla.

*Mráz jí třese, zuby zimou jektají; vítr fouká do sukní, zpod nichž vidět nohy v starých, poloroztrhaných šáborech. Hlava v babiččině ošumělém vlňáku; oči hanbou sklopeny; slzy tekou po tvářích.*¹¹³

Dalším zmiňovaným zvykem v téže knize bylo rozkrajování jablka po štědrovečerní večeři. Každý si jedno vybral a rozřízl, aby se dozvěděl, zůstane-li příští rok naživu. Pokud se v jablíčku objevila hvězdička, dotyčný měl být po celý rok živ a zdrav. Pokud křížek, znamenalo to smrt. Dokládá to i následující ukázka.

Vybrala, rozpůlila.

„Kříž!“ zašeptala, zarazila se a řekla po kratičkém pomlku:

„Umru, jako nebožka má máma umřela, když se jí o Štědrém večeru zjevil také kříž.“

„Nebud’ bláhová,“ chlácholil ji muž, „vždyť jsou to jen hračky, a nesmíš to brát za pravdu.“

„To nejsou hračky... to je proroctví z naší jabloně,“ štíplo otce do jazyka, ale zamlčel.

*Ovoce již ani jemu, ani dceři nechutnalo.*¹¹⁴

¹¹¹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 14.

¹¹² Tamtéž, s. 18.

¹¹³ Tamtéž, s. 137.

Zmiňované proroctví se opravdu vyplnilo a jak Rozárka předpovídala, za několik měsíců zemřela.

V knize *Povídky z hor* je zmiňována pověra o starožitné nádobě po babičce. Kdo ji rozbije, zemře do roka a do dne. Tento osud postihl i mládence Petříka, který se z nádoby napil a poté ji upustil na zem.

„Viš, co čeká toho, kdo ji roztluče?“

„Dej mi pokoj s hloupou pověrou; sklo jako sklo; zlaté malování to neudělá.“

„Jsi jako nevěřící Tomáš...Nebožka babička povídala, že kdo ji rozbije, musí umřít; a babička to dobře věděla.“¹¹⁵

5.3.2 Společenský život

5.3.2.1 Poutě

Ve Staškových knihách se dočteme pouze o dvou poutích, které se konaly v Semilech a v Pasekách nad Jizerou. Spisovatel se o semilské pouti stručně zmiňuje v *Povídkách z hor*, a to konkrétně v povídce Francka.

*Ale s volem nemůže pan farář jezdit na pouť do Semil. Starý Nosál vozíval pana faráře na pouti a to bylo dle Jozkova náhledu vrcholem koňovy slávy.*¹¹⁶

O tom, co se tehdy na pasecké pouti prodávalo, se můžeme dočíst v knize *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. Matouš zde coby kramář prodával klukům kudly, písťalky a marcipán. Kuřákům nabízel fajfky, ocílky a hubky k zapalování tabáku v dýmkách, hospodyním tkaničky a syřidlo na děláni sýra a všem ostatním lidem švestky, které nakoupil v Jičíně.

5.3.2.2 Trhy

O jednom výročním trhu se Antal Stašek zmiňuje ve svých *Blouznivcích našich hor*. Konal se v červnu na náměstí ve Vysokém nad Jizerou a zúčastnilo se ho mnoho lidí. Spisovatel přirovnává jejich množství k počtu včel v úlu. Trh navštívila i mladá slečna Růženka se svojí matkou, přišly tam nakoupit potřebné věci. Pořídily tam dva srpy, rezné plátno na loktuše, několik hrnců a sběračku.

¹¹⁴ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 277.

¹¹⁵ STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 47.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 22.

Na trhu byl i prodavač z Rovenska pod Troskami, který prodával hedvábné a vlněné slunečníky. Kvůli vysokým cenám je nikdo nechtěl kupovat a on si takto stěžoval.

„Proklatí horáci, kupujou fajčišťata, botiščata, ale deštníky a slunečníky...toto... Jejich Ančata a Barčata bez deštníků jako došky na pazdernách a dávají se od slunce opalovat jako šindele na kostelní věži. Mizerný jarmark; chlapů a děvek jako much na syření, ale ani jeden nezavadí... Čerti mě sem dnes nesli.“¹¹⁷

5.3.2.3 Divadlo

Velkou zálibou v Podkrkonoší bylo hraní divadelních her. Zvláště ve Vysokém nad Jizerou, nedaleko rodné vesnice Antala Staška, se pravidelně hrávaly biblické a světské hry a dodnes zde mají velkou tradici. Na jevištích se často ozývala ostrá kritika společenských poměrů. Hrávalo se v neděli odpoledne pod širým nebem a diváci se scházeli z dalekého okolí.

Antal Stašek připomněl tradici divadel v knize *O Ševci Matoušovi a jeho přátelích*, v které se chystala divadelní hra. Její tvůrci však neměli guberniální povolení a navíc zapomněli pozvat na představení vrchnost. Ta, když se o hře dozvěděla, rozhodla se ji ihned zakázat a herce dát do vězení. Divadelníci pak byli stíháni nejen komisí, ale i vesničany, kteří chtěli zpátky svoje peníze. Následující úryvek ukazuje dialog, který spolu vedla vrchnost.

„Karle,“ ozývá se žena pana vrchního, „copak je to za pořádek, že nás Vranovští ani nepozvali na komedii?“

„Na komedii?“

„Hrají dnes večer v hospodě.“

„Snad se mylíš...Vždyť já nevím o ničem. Bez povolení nebudou přece hrát.“

„Vezměte několik lidí na pomoc, jděte tam s mušketýrem a seberte ty komedianty...Strčíme je do šatlavy a z tvrdých palic vyženeme jim tu svobodu...Však jí ještě nemají, jen se o ní povídá.“¹¹⁸

5.3.2.4 Hudba a zpěv

Hudbou a zpěvem byly v Podkrkonoší doprovázeny církevní obřady, ale i společenské události, které tvořily základ veškeré lidové zábavy. V *Blouznivcích našich hor* se dočteme,

¹¹⁷ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 465.

¹¹⁸ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 60.

že v hospodě ve Vysokém nad Jizerou bylo zvykem si společně zazpívat. Lidé za doprovodu kapely zpívali oblíbenou píseň o Karlu Havlíčku Borovském. K tomu je doprovázely tyto hudební nástroje: harfa, loutna a housle.

V hospodě se také zpívaly národní písně, jako například Hej, Slované a Kde domov můj. S poslední jmenovanou se setkáme i v knize *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*, kde poté, co ji dozpívali muzikanti, ozval se neznámý host a začal píseň takto komentovat.

„Tak, tak,“ jízlivě se host, „máte tu pěkný ráj, ale pouze na pohled. Můžete se dívat, jak velkým pánům šumí bory po skalínách, jak továrníkům hučí vody po lučinách, tam odtud do strojů a pak z fabrik ve způsobě peněz do kapes; můžeme se koukat, jak se sedlákům skví v sadě z jara květ a jak vám při té krásné podívané hlad kručí a mňouká v žaludku.“¹¹⁹

Svým komentářem se mu podařilo výstižně a vtipně popsat nelehké poměry té doby. V poslední zmiňované knize se dočteme, že lidé si pozpěvovali i u večeře. K jejich oblíbeným písním patřila například píseň Horo, horo, vysoká jsi, má panenko, vzdálená jsi.

5.3.3 Četba

Lidé na horách kvůli neustálé práci neměli dostatek času na četbu, ale o to raději poslouchali čtení druhých. Každý čtenář byl v kraji zároveň dobrým vypravěčem. Knihy většinou nepůjčoval, ale vypravoval to, co sám četl, a tak se shromažďovala okolo každého čtenáře skupina lidí podobně smýšlejících a stejného společenského postavení. Každý čtenář měl tedy své příznivce, kteří k němu chodili domů.

Nejoblíbenější knihou byla lidem *Bible*, která nechyběla v žádné chalupě. Jen zřídka se stávalo, že lidé vlastnili kromě *Bible* nějaké jiné knihy.

Proč byla tato kniha jedinečná, se dočteme v knize *Nedokončený obraz*. V následující ukázce vede kaplan Petr Labský se svým kamarádem rozhovor o tom, proč má *Bibli* rád.

Pater jde sem přímo, věda, že ho tu zastihneme.

„Zase před sebou Bibli? Řekněte mně, příteli, co je to, co vám činí knihu tu nad všechny ostatní tak milou?“

„Ty poklady v ní.“

„Což jich jinde není?“

¹¹⁹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 147.

„Jsou, ale ne v té míře. Bible mne nikdy neunaví, a vracím se k ní vždy, kdykoli jsem jinde v pochybnostech. Je to vezdejší můj chléb duševní.“¹²⁰

V *Povídkách z hor* měl zámecký kaplan Lhoták plnou knihovničku knih, které si kupoval ze svých úspor. Mezi jeho nejoblíbenější četbu patřily knihy Miltonův *Ztracený ráj* a Dantova *Božská komedie*. Četl v nich nejraději o pekle.

Lidé se ke knihám mohli dostat i nelegální cestou, a to pašováním knih přes hranice. Přenášely se například zakázané knihy evangelíků. Další nedovolené knihy, o kterých se Antal Stašek zmiňuje, byly o kacířích, o Janu Husovi, o Janu Amosu Komenském, o Českých bratřích, o různých revolucionářích a světových záhadách. Proto je lidé četli tajně v lese a doma je ukrývali.

Antal Stašek se ve své knize *Blouznivci našich hor* dvakrát zmiňuje o anglickém básníkovi G. G. Byronovi. Jeho povídku *Ostrov* četla mladá slečna Růženka. Byl to zároveň její nejoblíbenější básník. Báseň *Manfred* recitoval na návarovském hradě spiritista Šimon. Jak Šimon, tak i postava slečny Růženky a některé další postavy Staškových knih dávaly přednost čtení knih v lese.

5.3.4 Náboženství a spiritismus

Antal Stašek se ve svých knihách zmiňuje o náboženství pouze okrajově. Podle náboženského vyznání byli obyvatelé Podkrkonoší převážně katolíci a do kostela chodili pravidelně v neděli ráno. Někteří museli překonávat i velké vzdálenosti v náročném terénu, a to i za deště, horka, mrazu, sněhových vánic, zkrátka nepříznivého počasí.

Kromě katolického vyznávaly postavy Staškových knih i jiná náboženství. Například švec Matouš docházel tajně na kázání protestantských pastorů až do Libštátu a Křížlic a četl zakázané protestantské knihy. V knize *Přelud* se několik členů českobratrské církve scházelo každou středu odpoledne v hájovně, kde četli evangelia a listy apoštola Pavla. Scházeli se tam proto, že v okolí nebyl kazatel, ani kostel.

Na stěnách jizeb podkrkonošských chalup často visel obraz Karla Havlíčka Borovského, který se těšil velké oblibě. Četníci při domovních prohlídkách nejednou na obraz narazili a jeden z nich tuto skutečnost komentoval těmito slovy.

„Zatracení horáci. Protivný ten obraz v každém roztrhaném baráku,“ zaklel ryšavý a mínil Havlíčka.

¹²⁰ STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920, s. 53–54.

„Pověsili si ho v kožíšku vedle svatého Václava. Snad ti hlupáci ho mají taky za světce,“ ušklíbl se nažloutlý a doložil: „Srazme jim ho ze stěny!“¹²¹

Velkou pozornost věnoval Antal Stašek spiritismu. Tímto tématem se zabýval v knize *Blouznivci našich hor*, která pojednává o spiritistické víře podkrkonošského lidu v 80. letech 19. století. V knize jsou mimo jiné zmíněny životy postav, které v důsledku tíživých hospodářských a sociálních podmínek přišly ze zvědavosti a často i v utajení na shromáždění spiritistů.

Tehdejší poměry a dlouhá pracovní doba v továrnách neumožňovaly některým lidem docházet pravidelně do kostela. Stejně tak byli nespokojeni s církví, jejími dogmaty, a to je vedlo k zájmu o víru v posmrtný život. V *Dějínách české literatury III.* popisuje Miloš Pohorský další důvod, proč se lidé upínali k tomuto hnutí. *Duchověrství, založené na víře, že přijde spravedlivý svět a že si budou všichni lidé rovni, poskytovalo jim plnou možnost, aby do něj vložili své vysněné mravní a společenské představy.*¹²²

Antal Stašek odůvodňuje v následujícím úryvku, proč se lidé v 60. letech 19. století o spiritismus zajímali. *V letech šedesátých nebyl náš horský lid ještě vydán do moci a libovůle cizího kapitálu. Nebyl těžce zmrzačen, hmotně ožebračen, duševně otupen; nebyl mravně pokleslý, ani otrokem úmorné práce, a v prázdných chvílích se rád zamudroval o otázkách náboženských i politických.*¹²³

Antal Stašek se setkal s vyznavači spiritistické víry už při své advokátní praxi v Semilech, kde se jim věnoval v rámci své úřední činnosti. Tato víra ho zaujala natolik, že se dokonce zúčastnil dvou spiritistických setkání v Nedvězí u Semil a v Hájích nad Jizerou. Takto popisuje ve své knize *Ze vzpomínek* okolnosti, které ho inspirovaly k napsání knihy *Blouznivci našich hor*.

*Výjevy a proslovení, která jsem ve stáncích těch slyšel, a mimoto řeči, které jsem vyčet ze zápisků jakési prostřednice, jež mně rolník Jodas z Hájů zapůjčil, byly mně zevnějším podnětem, že jsem napsal Blouznivce našich hor.*¹²⁴

Spiritistická víra se nejprve objevila v Českých Budějovicích a v Novém Městě u Trutnova. Poté se z Nového Města u Trutnova rozšířila mezi český lid do okolí Jilemnice, Vysokého nad Jizerou a Semil. Hlavní sídlo spiritistů v Podkrkonoší bylo v Jestřabí

¹²¹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 34.

¹²² POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III: literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: ČSAV, 1961, s. 494.

¹²³ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 160–161.

¹²⁴ STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek*: Vybrané spisy Antala Staška. Praha: SNKLHU, 1964. s. 398.

v Krkonoších, kde vznikl první sbor příslušníků tohoto směru, zvaný Sbor sv. Václava. Setkání stoupenců se konala nejčastěji na statku u Horáčků a bez obtíží se jich mohl zúčastnit každý, kdo projevil zájem. Stoupenci se však museli scházet tajně, protože jim úřady a kněží tato setkání zakazovali. Katolická církev je považovala za hříšníky a kacíře. Stejně tak i spiritistické spisy a knihy si museli schovávat, aby je při domovních prohlídkách nezabavili četníci. Následující úryvek ukazuje, jak lidé ukrývali zakázané spisy u svých příbuzných.

Dcera se zetěm přišli mne včera navštívit a přinesli toho celou nůši, abych uložil, že prý je to u mne jistější. Vzal jsem a dnes z dlouhé chvíle slabikuju.

„Což, stanete se také duchověrcem?“

„Inu, pane, je v těch lejestrech moc pěkného... člověku to zrovna k duši sahá... Kdybychom takhle žili, jak duchové radí, věřte, že by byl na zemi ráj...Ale kdepak!... Mnoho vody v Kamenici uběhne, než se lidé budou chovat podle toho.“¹²⁵

Spisovatel líčí ve své knize průběh těchto setkání velice podrobně. Setkání se konala v noci, především v neděli a o svátcích. Scházeli se na nich lidé různých společenských vrstev, pohlaví, povolání i věku. Mluvil se zde tichým hlasem, nálada byla napjatá a lidé byli plni očekávání. V koutě světnice visel dřevěný krucifix a pod ním olejová lampička z červeného skla, která vytvářela v místnosti pološero a tajuplnou atmosféru.

Každý, kdo chtěl být přijat za člena sboru, musel nejprve na společné schůzi třikrát bičem mrsknout sochu Krista Pána, poté se jeho vytrysknutou krví vlastnoručně zapsat peklu a nakonec políbit třikrát obraz čerta.

Jakmile se spiritisté sešli k pobožnosti, říkali, že jsou „ve stánku“. Jejich setkání probíhalo následovně: Všichni zúčastnění povstali a pomodlili se. Po modlitbě usedli na svá místa a nastalo napjaté očekávání. V místnosti bylo hluboké ticho. Všichni se dívali na prostřednici. Byla to osoba, která byla tlumočnickem mezi pozemským světem a světem duchů. Prostřednice byly dvě, jedna, z které mluvili duchové vznešení a dobří, kteří byli za života dobrými lidmi. Z druhé prostřednice mluvili duchové trpící, kteří byli za života zlými lidmi.

Prostřednice si zakryla obličej dlaněmi a začala tajemným hlasem vypravovat. Skrze ni se začali zjevovat duchové zlí a trpící. Prostřednice si sklonila hlavu na prsa, upadla

¹²⁵ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 272.

do hlubokého spánku, pak vstala a vstoupil do ní duch. Co následovalo poté, popisuje spisovatel takto.

Jejími ústy promluvil duch sebevraha Josefa Holubce, kterého většina obcovanců znala za života. Učinil ústy prostřednice přítomným rodičům a milým sestrám vzkaz, aby se nermoutily, vyprávěl sám o sobě toto:

„Vy nevíte, jaké zákony panují za hrobem. Tělo jest, jako když svlékneme se sebe oděv a oblékneme nový šat.[...] Kolik matek v dávné minulosti pro mne již plakalo! [...] Odpusťte, drazí rodiče, že jsem vám učinil hoře. [...] Nutilo mne, abych se zastřelil.“¹²⁶

Po Josefu Holubcovi začal vyprávět skrze ústa prostřednice další duch. Každý na schůzi spiritistů mohl s duchy svých zemřelých hovořit a ptát se jich na rady. Takto se zjevilo a promluvílo ještě několik dalších duchů a poté se prostřednice probudila. V místnosti bylo opět ticho a spiritisté upřeně zírali na prostřednici. V jejích projevech byla znatelná hluboká víra, že spiritismus je novým zjevením a že se blíží doba, kdy bude na světě vládnout Duch svatý. Když se blížila půlnoc, nastala krátká přestávka, začali promlouvat další duchové a spiritisté jim kladli otázky, na něž duchové odpovídali. Po zjevení posledního ducha se všichni shromáždění pomodlili a rozešli se do svých domovů.

Stašek náboženské blouznivce neodsuzuje, snaží se zviditelnit jejich kladné stránky, pro něž např. pijáci zanechají pití, tuláci začnou pracovat a neznabozi se obracejí na víru.¹²⁷

Z následujících ukázek je patrné, že spiritismus měl na lidi blahodárný vliv a stávali se lepšími.

Staroch v nitru okřál a jako by se byl po tolika pohromách zase našel. Ostrosti jeho povahy se zmírnily; vrozený vzdor se ušlechtil v sebevědomou hrdost; ale celkem byl to opět týž Martinec, jakým býval, jenže nábožný věřící, mírnější a klidnější.¹²⁸

5.3.5 Vzhled obyvatel

Antal Stašek věnoval ve svých dílech velkou pozornost vzhledu jednotlivých postav. Zaměřil se především na vnější charakteristiku. Jeho popis nám dává ucelený obraz o vzhledu prostých lidí i lidí vyššího postavení.

¹²⁶ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 417.

¹²⁷ KOVAŘÍK, Petr., FRAJEROVÁ, Blanka. *Putování s knihou: místopis české prózy*. Praha: Knižní klub, 2013, s.

213.

¹²⁸ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 307.

Lidi z dělnického prostředí spisovatel popisuje často jako neoholené, vyzáblé, neupravené, vrásčité, shrbené a předčasně zestárlé. Dokládá to i popis staršího člověka z knihy *Na rozhraní*.

*Obličej měl neholený; šedivá vousiska trčela mu z bledých vpadlých tváří jako pozdní podzimní dobou ovesné strnisko z prvního sněhového příprašku.*¹²⁹

Ještě drsnější popis dokládá i následující ukázka. Jedná se o blíže neurčenou starší nemocnou ženu ze stejnojmenné knihy, která byla propuštěna z továrny domů, aby se vyléčila. Takto je popisována den před svojí smrtí.

*Seděla stranou u silničního příkopu, a držíc se oběma rukama za uvadlá prsa, kašlala, až se to rozléhalo do vukolí. Vypadala jak hromada ohryzaných kostí, hozených na smetiště mezi hadry.*¹³⁰

Velkou pozornost věnoval Antal Stašek popisu mladých dívek a žen. Ty jsou popisovány jako krásné, štíhlé s dlouhými vlasy a vyvinutými ňadry. Takto líčí dceru ševce Brabence v knize *Blouznivci našich hor*:

*Apolena byla hezké, ba krásné, asi dvacetileté děvče štíhlé postavy, modrých očí, růžových tváří, červených rtů, světlé pleti a plavých vlasů, jejichž vrkoše jí sahaly až po kolena. Hoši jí říkali „hezké ševčíně“ a mohli si za ní nohy uběhat.*¹³¹

V *Povídkách z hor* vystupuje mladá kovářka Francka z Roprachtic, která má hnědou pleť a tmavé oči. Kvůli jejímu vzhledu ji kromě rodičů neměl nikdo rád. Pro její barvu pleti ji lidé posměšně přezdívali „černá Francka“. *Ve velkém městě byl by každý řekl, že je to „čertova kráska“; ale horáci libují si v bílé pleti; nemají smyslu pro takové krasavice a říkají jim cikánky.*¹³²

Chudí lidé se výrazně odlišovali od bohatých měšťanů, továrníků a bankéřů, kteří chodili upravení a elegantní. Muži se holili a nosili knírek. Ženy továrníků jsou popisovány různě. Někdy jako plnoštíhlé a neatraktivní a jindy jako hubené a pohledné.

V románu *Na rozhraní* najdeme popis bohatého měšťana Ladislava Hronka.

¹²⁹ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 55.

¹³⁰ Tamtéž, s. 14.

¹³¹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 359–360.

¹³² STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 8.

*Byl muž asi pětatřicetiletý, štíhlý, vysoké postavy; podlouhlého, snědé obličeje; havraních vlasů; hustých brv; hnědých očí; nepoměrně velké, vyčnívající brady; plných rtů s černými kníry a s oholenými tvářemi.*¹³³

I zámožný baron Švalbach z románu *V temných vírech* je popisován jako elegant.

*Nosil dobře pěstované licousy a kníry s pečlivě vyholenou bradou; vousy i vlasy měl hodně prošedivělé.*¹³⁴

5.3.6 Oblékání

Ve Staškových knihách je věnována pozornost i způsobu, jakým se lidé v Podkrkonoší oblékali. Nejčastěji se spisovatel zaměřil na popis starších a chudých lidí, kteří kolikrát neměli ani co na sebe. Jejich oděv byl většinou tak záplatovaný a obnošený, že nebylo ani poznat, jakou měl původní barvu. Boty většinou nenosili žádné. Z popisu postav není zřejmé, z jakých částí oblečení se oděv skládal, ani zda lidé nosili kroje, nebo jiné specifické oblečení typické pro danou oblast.

Takto je popisován starší shrbený člověk z knihy *Na rozhraní*.

*Byl bos, kalhoty měl úzké, kazajku rozepnutou, košili svázanou u krku provázkem. Opíraje se o sukovitou hůl, držel se sotva na nohou. Údy se mu třásly, jakoby na každém z nich viselo neviditelné závaží jeho vysokého věku. Snad ani sám nepamatoval, jakou původní barvu mělo jeho šatstvo: tak bylo ošumělé. Záplaty se všech končin světa podávaly si na něm ruce a stehy jejich na sebe vzájemně pokřikovaly.*¹³⁵

Spisovatel věnoval pozornost i dámskému oděvu, který měla na sobě Růženka v *Blouznivcích našich hor*, když šla se svojí matkou na trh.

*Růžence slušel roztomile hedvábný šáteček, jež si koketně po způsobu selských děvčat obvázala kolem hlavy. Nenosila žádných klobouků.*¹³⁶

Oblek ševce Matouše, který se chystal v zimě do lesů na lov zajíců, je popisován následovně.

¹³³ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 8–9.

¹³⁴ STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 10.

¹³⁵ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 55.

¹³⁶ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 462.

*Hlásila se zejma; po kopcích se bělal sněhu poprašek. Natáhl na sebe tatíkův krátký kožíšek s chlupy navrch obrácenými; na hlavu si narazil huňatou čepici s klapkami přes uši, pod hlavou zavázanými; po bocích visely mu na provázku rukavice s palci bez prstů, z nichž byla každá tak velká jako malé štěňátko; v pravici držel obušek, aby jím k vyhánění zvěře tloukl o křáčí a o stromy.*¹³⁷

Po roce 1848 se Matoušův vzhled pozměnil. Nechal si ostříhat vlasy, oholit vousy a stal se z něj úplně nový člověk.

*Zahodil chlupatici, kterou nosil v zimě, v létě, koupil si placatou čepici, jaké byly tenkrát v módě, a dal si huňaté své vlasy ostříhat; na svůj mimochodem řečeno rezavý vous velmi dlouho se díval do kousku roztlučeneho zrcadla, a ještě déle přemýšlel, má-li si jej dát oholit nebo ne.*¹³⁸

5.3.7 Bydlení

Antal Stašek se tematice bydlení věnoval velice okrajově a ve své tvorbě nepopisoval typické prvky podkrkonošské architektury. Popisem prostředí spíše dokresluje poměry, v jakých lidé dříve žili.

Autor se ve svých dílech zmiňuje o tom, že jen několik zámožnějších rodin vlastnilo domy kamenné, jinak venkovské domky byly většinou dřevěné. Obytnou část domu tvořila jedna nebo dvě světnice, ve kterých bydlelo někdy až 10 osob. Takto početné rodiny žily většinou v těžkých bytových podmínkách. Zdravotní stav obyvatel býval často špatný a s tím souvisela i vysoká úmrtnost.

Ve větších staveních se nacházely i další obytné prostory, jako byl například výměnek pro starší hospodáře nebo různé komory pro čeledíny. K hospodářským budovám patřily stodoly na uchovávání sena a chlívky pro domácí zvířectvo. K domkům patřila zpravidla ještě zahrádka pro pěstování zeleniny, kus pole pro pěstování brambor a louky, na kterých se pásly kozy a krávy.

Většina rodin měla své domky velmi skromné a často i v horším technickém stavu. Stejně tak i vybavení domu bylo velice prosté a často lidé neměli ani nejnnutnější věci. Stašek se při popisu podkrkonošských domů zaměřil především na ty, které byly ve velmi špatném stavu. Dokládá to i následující ukázka z *Blouznivců našich hor*, kde v rozbořeném domku žil

¹³⁷ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 19.

¹³⁸ Tamtéž, s. 112.

nemocný muž s rodinou. Stojí za povšimnutí, že rodina neměla ani postel ani kolébku pro miminko.

*Domek stranou osady; ve světnici se bortily stěny; okny, zalepenými papírem, fičelo; kromě krátké lavice a malého stolku nebylo tam nábytku, ba ani lůžka, a těžce poraněný ležel na slámě, prostřené na podlaze. U kamen, v nichž netopili, choulili se v roztrhaných cárech čtyři chlapci a plakali; vlastně více křičeli, než nařikali. Nahoře v koutě také na podlaze zajíkalo se pláčem nemluvně, zaobalené do jakýchsi hadrů: neměli ani kolébky.*¹³⁹

Ve stejnojmenné knize je popisováno také vybavení dělnického bytu. To je rovněž velice skromné a ještě k tomu rozbité a špinavé.

*[...] polámaná postel, roztrhaný slamník, nacpaný starou smrdutou slamou; špinavá veliká peřina s dvěma poduškami; několik hliněných hrnců s vařečkou a cedníkem; malý stolík s dvěma židlemi; a něco ostatního chatrného nářadí s ošumělým šatstvem.*¹⁴⁰

V kontrastu s chudým dělnickým vybavením spisovatel popisuje i skvostný nábytek továrníka z knihy *Přelud*.

*[...] velký psací stůl, stojící na smyrenském drahém koberci; starodávný krb z černého mramoru, čínské pestrokvěte čalouny; z těžce hedvábné látky závěsy u oken; po stěnách rozvěšené obrazy a zasklenou dubovou skříň s knihami, na jejichž hřbetech se leskly zlatě vytištěné nápisy.*¹⁴¹

5.3.8 Stravování

Životní úroveň v Podkrkonoší byla všeobecně velmi nízká. Strava podkrkonošských obyvatel byla vždy velice skromná a prostá. Bylo to způsobeno zejména nadmořskou výškou a málo úrodnou půdou. Lidé se živili především tím, co si sami vypěstovali na polích a masem zvířat, která chovali. Proto i pestrost jídelníčku a množství jídla bylo závislé na zemědělské a hospodářské situaci. Neúroda a hlad se na horách vyskytovaly často. Velký vliv na množství úrody měly i přírodní podmínky a celková hospodářská situace země.

Ze Staškových knih se dočteme, že většina obyvatel v Podkrkonoší se živila jednoduchými pokrmy, jako byly brambory, chleba, vejce, mléko, z kterého se vyráběl sýr, máslo a tvaroh. Brambory byly tehdy nejrozšířenější zemědělskou plodinou. Jedly se vařené

¹³⁹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 81.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 283.

¹⁴¹ STAŠEK, Antal. *Přelud*. Praha: Česká beletrie, 1928, s. 24.

nebo pečené ve slupce, se solí a s máslem. Ze syrových brambor pekly hospodyně na kamnech halušky. Když byla nouze, jedly se brambory a chleba každý den, dokládá to i Stašek v románu *V temných vírech*, kde se dělníková rodina stravuje v období chudoby stejným jídlem.

*Dělník Pejznoch přinášival domů ženě po každé výplatě alespoň osm zlatých. Bývalo toho pro sedm hladových krků na čtrnácte dnů po čertech málo; ale byli živi o samých bramborech, cikorii s trochem chleba a protloukali se od výplaty k výplatě.*¹⁴²

V *Blouznivcích našich hor* se dočteme, že někteří lidé v době hladu jedli psy a kočky.

*„Půjdu do pazdery k Tondovi; dostal od jesenského Berky psa a bude dnes pečínka,“ přemítal a šoural se za ves do sušírny Tondovi Mlejnkovu, o němž bylo známo, že si rád pochutnává na kočkách a psech.*¹⁴³

Nejčastěji vařenou polévkou byla česnečka a především kyselo. To se podávalo buď s bramborem, nebo i s vařeným vejcem. Z luštěnin byl nejpoužívanější hrách a čočka a jako obilovina kroupy. V oblasti Vysokého nad Jizerou se ve velké míře objevovalo na jídelníčku i kysané zelí, které se v okolí hojně pěstovalo. To se na zimu nakládalo do velikých sudů, aby ho byl dostatek a mohlo se jíst po celý rok. Kromě zemědělských plodin se obyvatelé živili sběrem lesního ovoce, jako byly borůvky, maliny, ostružiny a brusinky, které byly pro ně vedle kysaného zelí dalším důležitým zdrojem vitamínů. Nejčastějším nápojem byla pramenitá voda a mléko, z kterého se vyrábělo podmáslí a syrovátka. Káva se většinou vařila z nejrůznějších náhražek a pila se spíše výjimečně, pili ji většinou bohatí sedláci na posvícení a na Vánoce.

V tehdejší době bylo zvykem, že děti, které bydlely blízko školy, se odešly naobědvat domů, a ty ostatní si nosily vlastní jídlo a společně obědvaly. Někde bylo zvykem, že každý žák měl společníka, s kterým se dělil o své jídlo.

*Ten, kdo má ku chlebu hořčák,*¹⁴⁴ *oběduje s tím, kdo má máslo, ten, kdo tvaroh, s tím, kdo má sýr.*¹⁴⁵ Takto byla celá škola rozdělena na maličké skupinky po dvou, třech a více žácích, kteří se spolu přátelili.

¹⁴² STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 168.

¹⁴³ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 22.

¹⁴⁴ hořčák - nakládaný tvaroh

¹⁴⁵ STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 69.

O tom, co se nejčastěji večeřelo v učitelské rodině, vypravuje další ukázka pocházející z knihy *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. Dozvíme se v ní, že rodina se stravovala tím, co jim přinesli žáci. V úryvku se ptá švec Matouš Růženy, co bude mít k večeři.

„Nech juž muziky... Vždyť jsme ještě nevečeřeli.“

„Copak máš?“

„Ohříváný bramborový kucmoch,¹⁴⁶ co nám od oběda zbyl, a kus chleba s tvarohem, co nám Tomšů chlapec přinesl... Takhle kousek tvarohu nebo ovesného chleba bochníček, to žáci někdy přinesou; ale džbáněk mléka nebo kousek másla, pro to by si selky daly vrtat kolena.“¹⁴⁷

5.3.9 Způsoby obživy

Oblast Podkrkonoší tvoří převážně hory, kopce, stráně, málo úrodná půda, drsné podnebí a nedostatečné dopravní spojení. Proto bylo Podkrkonoší po ekonomické stránce velice chudá oblast oproti úrodným nížinám a boj o živobytí tu byl tvrdý a těžký. Po skončení roboty začala většina obyvatel pracovat na svých polích a hospodářství nebo se živila tím, že provozovala nějakou živnost, ať už řemeslo, nebo obchod. Mezi typické řemeslníky patřili ruční tkalci a přadláci. Tato řemesla poskytovala obživu pro nespočet lidí nejen v Podkrkonoší, ale i v Krkonoších. K obvyklým řemeslníkům patřili krejčí, ševci, pekaři a truhláři.

Mezi ty, kteří netrpěli nikdy nouzí, patřili hostinští. Dokládá to i popis slečny Olgy z knihy *Na rozhraní*, která se vyjadřuje k tomu, že alkohol byl v té době zcela běžnou záležitostí.

*Celé Čechy a zvláště Praha připadají mně jako veliká hospoda nebo kavárna... Většina vašich lidí, i těch nejlepších, páchne trochu hospodou, kavárnou nebo nějakou spolkovou místností.*¹⁴⁸

Kromě řemesla se lidé živili hlavně zemědělstvím a chovem domácích zvířat. Často využívali i jiných možností jak si přivydělat. Chodili například do lesa sbírat lesní plody, které pak prodávali ve městě na trzích.

¹⁴⁶ kucmoch - upečené brambory s česnekem a majoránkou

¹⁴⁷ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 115.

¹⁴⁸ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 67.

S příchodem průmyslové revoluce v druhé polovině 19. století byl dosud pěstovaný len nahrazen bavlnou a ruční práci nahradily mechanické stavy. V důsledku sucha se nedařilo len pěstovat, cena lnu začala stoupat. Po vystavění železniční tratě se začaly všechny plodiny přivážet laciněji z úrodných a bohatých krajín. Obchodníci začali len dovážet ve velkém množství z Uher a domácí pěstitelé byli utlačováni. Ruční textilní výroba upadala a byla nahrazena textilní průmyslovou výrobou. V Podkrkonoší začaly vznikat textilní továrny. O levné pracovní síly nebyla nouze a práce v továrnách zajišťovala lepší možnost výdělků.

V důsledku této změny přišlo o práci několik stovek tkalců, přadláků a rolníků. Tato doba pro ně znamenala bídu a hlad. Životní úroveň se začala prudce zhoršovat. Docházelo k růstu cen, byl nedostatek peněz a dosavadní zdroj obživy v Podkrkonoší zcela vázl. Lidé museli hledat jiný způsob, jak se uživit. Možností bylo nechat se zaměstnat v některé z blízkých textilních továren, nebo se za prací přestěhovat do Německa. Novými továrnami byl ohrožen chudý český lid, který se předtím živil ruční výrobou.

5.3.9.1 Pašeráctví

Pro všechny pohraniční oblasti včetně Podkrkonoší existovala i řemesla, která byla pro tyto oblasti typická, což bylo pašeráctví a pytláčení.

Někteří obyvatelé pohraničí využívali rozdílných cen produktů mezi sousedními státy – Rakouskem-Uherskem a Německem a živili se přenášením zboží přes hranice. Nejčastěji se jednalo o drahé nebo obtížně dostupné zboží, jako byl tabák, sacharin, sůl, cukr, škrob, káva a příze. Pašování zboží nebylo ovšem jednoduché, neboť na hranicích chodila hraniční stráž a hlídala pašeráky. Ti se srocovali i v šedesátičlenných skupinkách a chodili po tajných hraničních stezkách, aby je nikdo nespatrił. Proto bylo pašeráctví spojeno se stálým nebezpečím. Ovšem pašeráctví nebylo bráno v tehdejší době za nic nečestného. Bylo tomu spíše naopak. Bylo to řemeslo spojené s odvahou a hrdinstvím. Nepoškozovalo spoluobčany, ale škodilo hlavně sousedním Němcům.

S pašeráctvím se setkáme ve Staškových dílech hned několikrát. Například v románu *V temných vírech* vystupuje postava barona Švalbacha, který pocházel z rodiny, v níž se pašerácké řemeslo dědilo z generace na generaci.

To, že bylo přenášení zboží nebezpečné, dokládá i rozhovor v románu *Na rozhraní*, ve kterém se dva lidé baví o pašování.

„Neneseš tabák?“ ptal se ho šeptem.

„Nebylo možno.“

„A co sacharin?... Víš... pokroutky?“ šuškal mu do ucha.

„Pasou po tom na hranicích hůř než po anarchistech.“

„Hm...škoda,“ ušklíbl se a mrskl zrakem ke kuželníku, není-li na něm kulit. Vida, že ještě ne, zadíval se na silnici, kde na protější straně stála řada dělnických domků, a zahlédl svého Pepíka.¹⁴⁹

Pašování tabáku a také evangelických knih je zmiňováno i v *Nedokončeném obraze*, kde se dotyčný Krulich vydal za obchodem do Slezska. Tam se seznámil s pastorem, který mu dal několik českých evangelických spisů a tabák, aby to donesl do Čech. Tabák mu zabavila pohraniční finanční stráž a knihy mu zabavila vlastní žena.¹⁵⁰

5.3.9.2 Pytláctví

V období nouze se lidé živili různými způsoby. Patřilo sem i pytláctví, které provozovalo hned několik hrdinů Staškových knih. Například spiritista Housa z *Blouznivců našich hor* byl pověstný lesní škůdce, ale i nebezpečný pytlák. Pytláctví provozoval ze záliby a lesní krádeže činil z nouze, zejména když neměl peníze a nechtělo se mu pracovat. Z následující ukázky se dočteme, na jaká zvířata měl v lese nejčastěji nalíčeno.

*Lapal do ok zajíce, střílel i srnky a na podzim i v zimě chytal koroptve.*¹⁵¹

Další pytlák, kterého Stašek popisuje, je švec Matouš. Ten zdědil po tátovi nejen jeho ševcovské řemeslo, ale i jeho krev. Když mu bylo patnáct let, dal se na pytláčení. Střílet bylo nebezpečné a honitba v okolí před rokem 1848 náležela pouze vrchnosti.

*Mladému ševčíkovi nezbyvaly nežli léčky, oka, tenata; ty nepůsobí rámus po lesích a choulí se pěkně tiše v úkrytu. Do drátěných chytal po hájích a keřích zajíce; do žíněných lapal v bramborových brázdách koroptve, když se roční doba schylovala k podzimu.*¹⁵²

Vrchnost se o Matoušově pytláčení sice dozvěděla brzy, ale polapit ho bylo složité. Kromě mužů chodily tajně do vrchnostenských lesů i ženy. Sbíraly klacky a roští na zimu, aby měly čím topit.

¹⁴⁹ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 13.

¹⁵⁰ STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920, s. 118.

¹⁵¹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 309.

¹⁵² STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 14.

5.3.9.3 Hospodářství

Tématu hospodářství a chovu domácích zvířat se Antal Stašek ve svých knihách věnuje úplně minimálně a to i přesto, že hospodářství v Podkrkonoší bylo jedním z hlavních zdrojů obživy. Jedinou zmínkou v jeho knihách bylo, že děti pásly kozy na pastvách.

Bylo pravidlem, že se o chov dobytka a s ním spojenými pracemi, většinou staraly ženy a děti, zatímco muži živili rodinu a v hospodářství vykonávali fyzicky namáhavější práce, jak je uvedeno v ukázce. *Sám oral a vláčel; sám kosil trávu, porážel drva v lese, nakládal seno na vozy a konal v hospodářství vše jako obyčejný čeledín.*¹⁵³

5.3.9.4 Zemědělství

Pro oblast Podkrkonoší je typický členitý terén, podhorské klima a kamenitá půda. Podnebí má převážně horský ráz. Zima je zde dlouhá, větrná a sníh se zde drží až do jara. Oproti tomu léto je zde krátké, často deštivé a větrné. Proto není divu, že se vše točilo kolem úrody a počasí. Jakékoliv teplotní výkyvy znamenaly pro obyvatele ohrožení úrody, a tudíž vážný problém. Pokud nebyla dostatečná úroda, hrozilo, že lidé neměli co jíst a čím nakrmit dobytek.

K domkům patřil většinou kus pole, nebo alespoň zahrádka, a lidé vše obdělávali pomocí tažných zvířat a s primitivním nářadím. O těžké práci na poli pojednává následující úryvek z knihy *Blouznivci našich hor*, v němž orá muž pomocí háku.

*Stál tam vedle cesty o samotě domek a za ním bylo poličko; mladý muž oral na něm hákem, do něhož dle způsobu horských baráčníků a chalupníků zapřaženy byly dvě ženy. Táhly za provaz; oráč na ně jako na volky chvilkami pokřikoval „číhy“ a „hot“.*¹⁵⁴

V téže knize je popisována běžná práce na polích a loukách, kterou museli lidé konat, aby se uživil.

*Na polích pracovali lidé; buď kopali zemčata nebo klidili zeli. Porůznu pásli skotáci stáda, topili si ohýnky a sedíce schouleni, civěli, boulice na valící se dým, jenž pod tlakem těžkého sychravého vzduchu plížil i klubil se po zemi. Tu a tam hákováči zorávali strniska nemotorným horským hákem a kvákavé vrány přeletovaly za nimi z drnu na drn, hledajíce červíky k žíru.*¹⁵⁵

¹⁵³ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 266.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 171.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 335.

V chladnějších horských podmínkách se nejlépe dařilo pěstovat žito a oves. Hojně se pěstovalo i zelí, brambory a len. V knize *Blouznivci našich hor* přesvědčuje otec svého syna, aby se stal rolníkem. Měl pravdu, neboť v polovině 60. let bylo pěstování lnu ještě výnosné.

*A hochu, věř nebo nevěř, rolnictví je přec jen nejpěknějším zaměstnáním. Jsa právníkem, pobyl jsem justiciárem, pak úředníkem, ba po nějakou dobu i tajemníkem u knížete Tachelberga, ale vždy mne cosi táhlo k půdě. Víš, že můj otec, tvůj dědeček, byl sedlákem a selský pytel z člověka hned nevyčichne. Rozmysli si to, že se nyní sedlačina vyplatí. Pěstováním lnu můžeme zbohatnout.*¹⁵⁶

5.3.9.4.1 Vnímání půdy obyvateli Podkrkonoší

Podkrkonoší nepatřilo k nejbohatším krajům. Dlouhá zima neposkytovala velkou úrodu a půda zde byla kamenitá a neúrodná, přesto byla pro tamní obyvatele velice důležitá. Vnímali ji jako nositelku obživy a měli k ní proto zvláštní vztah. V době krize a neúrody přemlouvala žena svého muže, aby prodali dům a odstěhovali se někam do úrodnějšího kraje, kde se doslechla, že je výnosné pěstovat cukrovou řepu. Muž sice věděl, že žena má pravdu, ale silný vztah a láska k půdě mu nedovolily se z kraje odstěhovat. Tento silný vztah nazývá autor dokonce tajemnou mocí.

*Byl k ní jako řetězy přikován; zdálo se mu, že by mu srdce puklo, kdyby se s ní měl rozloučit. Cit nebyl v něm silou zděděného zvyku, jež poutá syna ke kousku země, na níž se narodil a na níž se lopotil otec a ostatní předkové: vždyť statek byl koupen. Tajemná moc, jež ho vázala k půdě té, skládala se z jiných prvků: ležela v jakémsi neuvědomělém, jemu samému nejasném hnutí, jež neumím jinak pojmenovat než vzdorem, jakousi vrozenou setrvačností i láskou zároveň.*¹⁵⁷

5.4 Národnostní problematika

Antal Stašek popisuje ve svých knihách nejen sociální, hospodářské, ale i národnostní poměry v Podkrkonoší. Národnostní problematice Čechů a Němců věnoval ve svých knihách velkou pozornost. Toto téma mu bylo blízké. Jako advokát v Semilech se často setkával s vykořisťováním českých dělníků německými továrníky a postupným pronikáním německého obyvatelstva a jeho vlivu do Podkrkonoší. Všímal si také národnostního,

¹⁵⁶ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 230.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 270.

ale i sociálního útisku prostých lidí, které často při svém povolání zastupoval v soudních sporech proti německým továrníkům.

V jeho románech a povídkách je věnována velká pozornost také dělnické problematice. Autor se snažil popsat životy a poměry českých dělníků v Podkrkonoší tak, jak tehdy ve skutečnosti vypadaly. Zaměřil se také na jejich postavení ve společnosti, na jejich bytové podmínky, na jejich pracovní dobu v továrnách, na nespravedlnost, s kterou se dennodenně potýkali a na způsob, jakým s nimi továrníci zacházeli. Spisovatel rovněž popisuje i německé podnikatele, jejich bezohlednost, vliv a bohatství. V knihách poukazoval na nebezpečí germanizace a na moc a sílu německých továrníků, kteří ovládali nejen české dělníky, lidi kolem sebe, ale i státní orgány.

Severní pohraničí Čech lákalo německé podnikatele z několika důvodů. Našli zde území s vhodnými vodními toky, s dostatkem pracovních sil a s dlouhodobou zkušeností s textilní výrobou. Proto zde začali zakládat textilní továrny, ve kterých se předla a tkala látka.

Němcům pomohlo v jejich podnikání i zlepšení silniční sítě a železničního spojení v pohraničí. Mohli tak snadněji zásobovat své továrny potřebným materiálem pro výrobu. Toto strojní zpracování surovin v továrnách mělo velký vliv na zánik tradiční rukodělné výroby na tkalcovských stavech. Tkalci a přadláci, nejen z Podkrkonoší, byli vystaveni velké konkurenci. Potýkali se dlouhá léta s bídou a hladem, a aby se uživili, byli nuceni nastoupit do továren.

Vliv Němců rostl v Podkrkonoší především v letech 1850 až 1870. K největším podnikatelům v okolí patřila rodina Liebiegova, která vlastnila od roku 1845 továrnu ve Svárově na řece Kamenici, poté i několik dalších podniků v okolí Železného Brodu. Druhým a větším podnikatelem v okolí byl Franz Schmitt, jenž vlastnil továrny v Semilech a v Českém Dubu. Michal Jakl se ve své knize *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku* zmiňuje o dalším rozšiřování továren.

*Od roku 1898 docházelo na Semilsku k horečnému rozšiřování textilních závodů, zřizování dalších a nadvýrobě. Po roce 1900 byl již v Podkrkonoší výrazný nedostatek pracovních sil.*¹⁵⁸

Po tomto nárůstu továren začal v kraji převládat německý průmysl, který byl spojen s postupnou germanizací českého obyvatelstva. V knize *Přelud* je uvedeno několik příkladů,

¹⁵⁸ JAKL, Michal. *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*. Žehušice: Městské knihy, 2004, s. 60.

jak se Němci snažili vytlačit český jazyk a dělali Čechům naschvály. Češi si tehdy chodili stěžovat do redakce časopisu *Obrana* například na to, že jim Němci rozmlátili nebo zamazali pouliční vývěsky, když k německému nápisu připojili i český. Dále, že jim Němci rozbili výplň oken, ušpinili zdi domů, že napadali české děti, když šly ze školy, nebo zamítali český psané stavební a policejní korespondence. Dokládá to i následující stížnost ševce Švece, který si v redakci takto stěžoval.

Asi před šesti týdny byl jsem jednou nedělního odpoledne v restauraci „Zum schwarzen Ross“ a tam jsem dostal při hádce několik pohlavků od německého soudruha. Rozumí se, že jsem nemlčel a ani ruce nestrčil do kapes. Nu, pocuchali jsme se navzájem a podali pak oba pro urážku na cti žalobu: on po německu a já po česku. Mou nepřijali a vrátili, protože prý sepsána je jazykem v zdejším kraji nezvyklým, a já na německou žalobu jsem teď odsouzen do arestu na tři dny... Mám sedět a on nic... toť proklaté.¹⁵⁹

Lidé se báli nahlašovat stížnosti četníkům, protože by je čekalo složité sepisování dokumentů a nakonec i obvinění, že si naschvál sami ublížili.

5.4.1 Práce v továrnách

To, že byla práce v továrnách velice náročná, dokládá i dlouhá pracovní doba. Dělníci pracovali každý den v týdnu 15 hodin. Volno neměli ani v neděli ani o svátku. Až od roku 1867 pracovali 13 hodin denně a od roku 1870 pouze 12 hodin denně. Lidé museli chodit do továren pěšky i několik hodin, často po nerovném terénu, neboť v Podkrkonoší je mnoho kopců a strání. Vycházeli už brzy ráno, aby se dostavili včas do zaměstnání. Následující úryvek z knihy *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* dokládá, že dělníci vycházeli opravdu již tak časně ráno, že se jim nevyplatilo jít v noci ani spát.

„Je svrchovaný čas jít na pelech,“ napomínal tatík Kykal, když odbíjela jedna s půlnoci.

„To nestojí ani za to, položit se ke spaní... Vždyť asi za hodinu musíme jít do fabriky, abychom tam přišli v pravý čas a neplatili pokutu,“ zubil se Matouš s Toníkem.¹⁶⁰

Lidé byli z té věčné práce v továrně už tak unavení a zoufalí, že čím dál více vzpomínali na dobu, kdy museli chodit na robotu a sloužit vrchnosti. Mnohokrát uvažovali i o tom, zdali se jim v dřívější době nežilo přece jenom o trochu lépe. Dokládají to

¹⁵⁹ STAŠEK, Antal. *Přelud*. Praha: Česká beletrie, 1928, s. 157.

¹⁶⁰ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 236.

i následující slova, která pronesl pamětník z knihy *Blouznivci našich hor*, který si dobře pamatoval dřívější poměry.

„Půjde-li to takhle dále, stanou se z nás ze všech dělníci; budeme chodit do továren příst a tkalcovat a továrníci budou nad námi horšími pány, než bývala šlechta [...].“¹⁶¹

5.4.2 Zdravotní následky

Pracovní podmínky v továrnách nebyly ideální pro zdraví dělníků. Každodenně byli vystaveni těžké a namáhavé práci bez potřebného oddechu. Dýchali zkažený vzduch a poslouchali rachot nejrůznějších strojů. Svědčí o tom ukázka z knihy *Povídky z hor*, z níž je patrné, že dělníci byli vystaveni velkému hluku.

Stavy burácejí, vřetena se točí, turbíny duní, ženské u strojů se zubí nebo zpívají, píšťaly hvízdají, pára syčí, kola rachotí, řemenice se míhají.¹⁶²

Prostředí, ve kterém dělníci pracovali, bylo velmi nezdravé. Dočteme se o tom v knize *V temných vírech*.

Z jejich těl čpělo staré, špínou a olejem prosycené šatstvo se ztuchlinou uzavřeného vzduchu. Z jejich duší páchla rozpustilost otrockého stáda, jež se na den zavírá a na noc pouští.¹⁶³

Tato fyzicky náročná práce měla pro dělníky neblahé zdravotní následky. Oblasti, kde se vyskytovaly továrny, patřily k místům, které byly nejvíce zasaženy tuberkulózou a jinými nemocemi. Ty zasáhly nejdříve dělnictvo a pak působením nákazy i další obyvatelstvo. Kromě toho lidé trpěli vysilující a těžkou prací. To mělo za následek tělesný úpadek horského obyvatelstva, dříve zdravého a zdatného.

Pokud byl nějaký dělník nemocný a nebyl způsobilý k práci, měl mu být vyplacen nemocenský důchod z podpůrné pokladny, kam dělníci povinně přispívali. Ovšem továrníci našli vždy nějakou záminku, aby dělníka nemuseli vyplatit, a raději ho propustili. To se přihodilo i padesátiletému dělníkovi Kuncovi, který měl srdeční vadu, zkažené plíce a chrchlal. V továrně pracoval patnáct let a společně s manželkou a několika dětmi bydleli v dělnickém bytě. Kvůli nemoci byl ze dne na den z továrny vyhozen a poté z dělnického bytu vyhnán.

¹⁶¹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 269.

¹⁶² STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 108.

¹⁶³ STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 126.

Takto ředitel továrny přikazuje svému podřízenému v knize *Blouznivci našich hor*, aby pro vyhození dělníka našel vhodnou záminku.

„Cože, záminku těžko najít? Jste tu již na desátý rok a dosud neznáte důkladně našeho továrního řádu. Máme na vůli každé minuty vyhnat dělníka, jakmile se nám zlíbí... a to v nejlepším způsobu práva...Kunc dostane výpověď a basta; ovšem musí být vina jeho, ne naše...Rozuměl jste, pane Štajne? Naše továrna není ani humanitním ani opatrovacím ústavem, nýbrž závodem na výdělek, a dle toho se musíme řídit... Adieu.“¹⁶⁴

5.4.3 Mzda

Mzdu dostávali dělníci jednou za čtrnáct dní, a to pravidelně v sobotu. Nejednalo se o velkou sumu, ale o pár krejčárků, které jim sotva stačily na živobytí a stravu.

Bylo přirozené, že takoví zaměstnanci si museli ještě nějakým způsobem přivydělat, aby se užívali. Proto se po návratu z továrny věnovali řemeslu, kterému byli vyučeni, a ještě chodili pracovat na svá pole. Tuto skutečnost nám dokládá malá ukázka z románu *Na rozhraní*.

Na kouscích bríl pásly se kozičky; tu i tam kopali a pracovali lidé, kteří se po návratu z denní práce tovární lopotili ještě večer na polích.¹⁶⁵

Často se stávalo, že dělníkům byla strhávána velká část mzdy za přestupky proti továrnímu řádu. Jednalo se například o pozdní příchod na pracoviště, opilost dělníka, špatně odvedenou práci a další. Z našetřených peněz z přestupků a pokut tak vydělal továrník tolik peněz, že mohl zaplatit daně na celý rok a ještě zaplatit novoroční dary všem úředníkům. Takto si stěžoval dělník u ředitele továrny, když se dozvěděl, že kvůli výši pokuty nedostal žádnou mzdu a navíc musel doplatit dlužnou částku. Ukázka je vyňata z knihy *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*.

„Dřu se tady v tkalcovně s bídnou přízí plných čtrnáct dní, a teď mně za tu dobu nasekali tolik pokut, že mně na ně praskla celá mzda a že za všechn ten čas nemám dostat ani vindru, ba že doplácet mám ještě dvacet krejcarů.“¹⁶⁶

¹⁶⁴ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 279.

¹⁶⁵ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 15.

¹⁶⁶ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 248.

Dělníci pak nevěděli, jak příštích čtrnáct dnů přežijí, aby jejich rodina neumřela hladu. Mnohdy nezbývalo nic jiného než chodit po sousedech a žebrať o trochu jídla. Takové vykořisťování vedlo k ještě větší nespokojenosti dělníků a ke stávkám.

5.4.4 Nespokojenost dělníků

Většina dělníků nebyla spokojena s poměry, které v továrnách panovaly. V zaměstnání museli trávit mnoho hodin, vykonávat podřadnou práci v nevhodných podmínkách a ještě dostávali malou mzdu. Vadila jim i nespravedlnost, se kterou se každý den potýkali. Požadovali také úlevy, zkrácení pracovní doby, odstranění krutých trestů za porušení továrního řádu a vyplácení peněz při nemoci. Vadilo jim rovněž nerovné zacházení a rozdílné pracovní podmínky. Proto se snažili, i když často marně, změnit a zlepšit své životní postavení. V následující ukázce z knihy *V temných vírech* se poukazuje na rozmařilý život německých továrníků a jejich chování k českým dělníkům.

„Eh... co tady? Kam se člověk ohlédne, samá nespravedlnost... ani dívat se člověku na to nechce... Kolikrát se mě zdá, že zlostí puknu... Pomysli si, co se u nás tyhle dny stalo: vyhnali Kotrbu, jednoho z nejstarších dělníků... pracoval tam přes třicet let. Přišel třikrát do díla opilý... Nevídáno... trochu kořalice... Ti tam zunkají šampaňské... jsou ochystaní... každý den ožralí... a nikdo je nevyhání z jejich majetku. Ozval jsem se... zastal jsem se ubohého Kotrby... zastal jsem se ho rázně... nu a bylo zle.“

„Snad tebe také nevyhnali?“

„Vyhnali... čerta mně po tom... Našel bych práci jinde... ale zlost mám... zlost... pojedu do Ameriky a basta!“¹⁶⁷

Při práci v továrnách měli lidé k sobě navzájem blíž a poznávali sílu kolektivní práce. Docházelo však stále častěji ke konfliktům s jejich nadřízenými. Tyto spory eskalovaly až v oběti na životech. První krvavé střetnutí bylo právě v Podkrkonoší na Tanvaldsku, a to ve Svárově, kde se vzbourilo dělnictvo v roce 1870. Tuto událost popisuje Antal Stašek hned v několika knihách. Například v knize *Blouznivci našich hor* se o stávce píše toto.

V dělnickém lidu nastalo jitření; počal si po staletích temných, černých dob uvědomovat, že je od německých továrníků i sociálně i národnostně utlačován, a domáhal se svých práv. Když mu byla odepřena, zastavil práci, bouřil se, srocoval a hrozil továrně. Šimon se tajně radoval a nestrašil se ani tehdy, když přišlo vojsko s četníky. Dověděl se,

¹⁶⁷ STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 36.

*že se zástupy hromadí před svárovskou stávkou, šel se podívat. Viděl jak lid, stojící naproti vojsku, byl vyzván, aby se rozešel. Málokdo poslechl; vojsko i četníci vystřelili. Mnoho ubohých bylo zabito, ještě více raněno.*¹⁶⁸

V *temných vírech* jsou rovněž popsány určité situace a postavy, které odkazují na svárovskou stávku. Děj románu se sice odehrává v Dolanech, ale postavy mají podobnost se skutečnými postavami tehdejší stávky. Ředitel továrny Majer, který se objevuje i v *Blouznivcích našich hor*, svým chováním připomíná ředitele Palmeho ze svárovské továrny. Předobrazem postavy barona Švalbacha byl německý továrník Johann Liebieg.

O továrně ve Svárově je stručná zmínka i v knize *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*, kde se dočteme o patnáctihodinové pracovní době dělníků v továrně a o pozdních návratech vyčerpaných dělníků domů.

Dělníci se proti továrníkům a mistrům čas od času bouřili. Když se nějaký dělník vzepřel nebo se ozval, byl většinou zbit a poté z továrny propuštěn.

Jak se zacházelo s dělníky, kteří se vzbouřili, je popisováno v knize *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* takto.

„Výborně... Kdo vzdoruje a odmlouvá, toho dávám mrskat dozorcem... Kdo se prohřeší hrubší neposlušností a nekázní; kdo bouří proti pokutám; kdo kazí cívky nebo dokonce i něco ukradne, ten bývá v místnosti, kam se chodí do továrny, nebo z továrny, lanem přivázán, všeobecné hanbě vystaven a od hlídačů šlehán spletenými provazy.“

*„Mějte stále na mysli, že místo starých vrchností a různých hrabat, různých baronů jsme teď pány my. Jako ondy oni, máme nyní právo trestat poddaný svůj lid, který živíme.“*¹⁶⁹

Nejvíce odbojní a nebezpeční dělníci byli strčeni do vězení, nebo do blázince. Vězení dosáhli tak, že stíhanému byly poskytovány různé příležitosti k zločinu. Pro ty, kteří se tímto způsobem lapit nedali, byl určený pobyt v blázinci. Než se tam dotyčný dostal, byl tak dlouho týrán a štván, až se buď zbláznil, nebo se sám zabil.

Dělníci jsou ve Staškových knihách popisováni nejčastěji jako hloupí pracovníci, kteří nejsou schopni držet při sobě a nemají dostatek odvahy, aby se postavili nepříteli. Německé

¹⁶⁸ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959, s. 268.

¹⁶⁹ STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950, s. 245.

hospodářství vnímají jako rozvinutější a vyspělejší, což si uvědomuje v knize *Na rozhraní* i český dělník, který se k tomu vyjadřuje takto.

„My, brachu, jsme v strojírenství tom hrozně pozadu ... Kdežto Němci pohánějí svou mašinku lehounce, nehmotnou oduševnělou elektřinou, taháme a tlačíme my Češi svá těžkopádná kolečka pořád ještě v potu tváře pomocí svalů svých nemotorných rukou...”¹⁷⁰

I samotní Němci se vysmívají, že hospodářství a průmysl Čechů jsou zaostalé.

„[...]Ti lidé se nenaučili dosud počítat se sedmi číslicemi vedle sebe ... Statisíce jsou jim závratnou výší a miliony nedostupnou horou ... Jsou inferiorní plemeno zakrnělých školáčků, kteří nezmohli ještě ani hospodářskou abecedu[...]”¹⁷¹

Podnikavých a zámožných Čechů, kteří by zabránili tomu, aby v českém kraji převládal německý průmysl, bylo málo a ti, kteří byli, neměli velký vliv. Báli se stavět továrny a pouštět se do velkých obchodů. Chyběla jim k tomu odvaha, podnikavost a především kapitál.

Občas se objevil názor, že by bylo dobré, aby se český národ přizpůsobil světovému vývojovému proudu, a to zejména po stránce hospodářské. Jednou z možností bylo založení vlastního průmyslu, který by zaměstnával české lidi v českých továrnách a zabránil by tomu, aby Češi pracovali u bohatých německých továrníků. V knize *Na rozhraní* měl v úmyslu Ladislav Hronek postavit českou továrnu, ve které by měli dělníci lepší podmínky. Chtěl vybudovat továrnu s patrovým domem pro dělníky, s velkými vzdušnými byty, s pěknými zahradami. Pro dělníky plánoval osmihodinovou pracovní dobu, podíl na zisku, čítárnu a školu pro továrenské děti, ale nikdo ho z jeho blízkého okolí nepodpořil a odmítli mu poskytnout potřebné prostředky.

Němečtí továrníci vedli také často soudní spory s českými lidmi o vodní tok nebo o pozemky, na kterých by postavili další továrny. Pokud soudní spory prohráli, museli pozemky získat jiným způsobem. Dotyčné lidi například zapletli do nějakého zločinu, po kterém jim hrozilo vězení, což se většinou i stalo. Tím měli továrníci volnou cestu k získání pozemků a mohli začít stavět. I tato nespravedlnost přiváděla mnohé lidi k šílenství. Užíralo je vědomí, že se nemohou mstít, neboť proti bohatým továrníkům byli bezmocní a slabí.

¹⁷⁰ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 102–103.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 75.

5.4.4.1 Popis továrny

Továrny jsou v knihách Antala Staška popisovány jako velké komplexy a čtvercové stavby s několika dvory a s velkým množstvím budov pro zřízence a mistry. Charakteristické bylo pro továrny, že měly několik velkých komínů, z kterých se valil po celý den černý kouř. Takových popisů nalezneme ve Staškových knihách několik. Následující úryvek pochází z *Povídek z hor*.

*Továrna odráží se od bíle zelenavých strání. Nad ní vysoko do nebes trčí dva červené komíny, z nichž se dnem i nocí valí černý kouř, rýsující do oblohy špinavé klikyháky.*¹⁷²

Když chtěli továrníci stávající továrnu rozšířit a zmodernizovat, nechali si továrnu nejprve pojistit a poté si ji nechali podpálit, aby od pojišťovny dostali peníze a mohli tak vybudovat novou a ještě větší. V tehdejší době to nebylo nic neobvyklého. Stejně tak si počínali i jiní, když si chtěli postavit nový dům. Tuto skutečnost dokládá i následující ukázka z *Povídek z hor*.

*Svět se tomu nedivil; lidé o tom žertovali, neboť taková šťastná nehoda přicházívá se v pravém okamžiku všem továrníkům, když chtějí postavit nové budovy nebo nové stroje.*¹⁷³

V blízkosti továrny byla německá škola pro české děti. Poblíž se nacházely i hostince pro tovární úřednictvo, kde se velmi často popíjelo. Nedaleko továren stály přepychové vily s upravenými zahradami pro tovární úředníky. Jejich majitelé po práci odpočívali. O tom, jaký byl všude vzorný pořádek a čistota, si můžeme přečíst v následujících několika větách.

*Po pravé straně silnice k Labi strměly porůznu pevné hrady německých továren; vedle nich pyšnily se letohrádky, zbudované s vkusným přepychem a dokola obtočené krásně zařízenými zahradami, z jejichž stinných besídek se ozývaly pištivé hlásky dívek i žen; mísily se do rozhovorů mužů, kteří si tu po denní práci hověli.*¹⁷⁴

Okolí továren a továrních vil bylo naopak popisováno jako velice chudé, kde stály rozbořené české chaloupky, rozpadlé krámy, špinavé krčmy a domky pro dělnictvo. To, že lidé žili v hodně bídnych podmínkách, dokládá i popis podzemního bytu, kde bydlela početná rodina v bídě a o hladu. Otec byl pro nemoc vyhozen z továrny a rodinu „živily“ děti, které chodily na ulici žebrat.

¹⁷² STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974, s. 106.

¹⁷³ Tamtéž, s. 107.

¹⁷⁴ STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957, s. 15.

Byla to spíše díra, ba brloh. Sučazených špinavých stěn kapala vlhkost. Strop byl nízký; vzduch dusný, smrdutý, nečistými výpary naplněný a dráždil čichové čivy. V hořením koutě napravo stálo dřevěné lůžko; na něm seděla rozhalená žena, a držíc v náruči nemluvně, podávala mu prs. Vedle u jediného malého nízkého okna, jež nepatrným hořením prouhem hledělo na chodník špinavé uličky, stál kolovrátek a za ním na zemi opřen o zeď jakýsi dědouš. U protější stěny byl na podlaze rozprostřen slamník, z něhož páchla ztuchlina, a na něm se válel roztažený muž.¹⁷⁵

¹⁷⁵ STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974, s. 52.

Závěr

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zachycení obrazu Podkrkonoší v dílech Antala Staška. Postihla jsem přístup spisovatele k reflexi specifík oblasti Podkrkonoší jako svébytné oblasti ze sociálního a národnostního hlediska. Etnografické zvláštnosti regionu v dílech Antala Staška nalézáme velice zřídka a z toho důvodu nejsou v této práci hlouběji popsány. Součástí práce je i nástin autorova života, z něhož je patrný jeho silný a osobní vztah k tomuto kraji.

Vycházela jsem z autorovy prozaické tvorby, kterou psal ve 2. polovině 19. století a na začátku 20. století. Příběhy Staškových knih se odehrávají v místě jeho rodiště ve Stanovém u Vysokého nad Jizerou a nedalekých Semilech, kde spisovatel mnoho let žil a vznikala zde až na výjimky jeho tvorba. Tento kraj ho inspiroval k napsání mnoha románů a povídek. Zjistila jsem, že jeho tvorbu kromě rodného prostředí zásadně ovlivnili také jeho rodiče, zejména otec, a dále studium, při kterém se seznámil s mnoha literáty, a v neposlední řadě i jeho advokátní praxe.

Ve své práci ukazuji každodenní a běžný život podkrkonošských obyvatel, jejich nouzi, chudobu, hlad, povinnosti a namáhavou a nekonečnou práci, ale i jejich radosti a krásy zdejší krajiny a přírody. Pozornost jsem věnovala popisu podkrkonošských postav, jejich vzhledu, stravování, způsobu obživy a bydlení. Zaměřila jsem se i na popis prostředí, poněvadž Antal Stašek zasadil děje svých románů a povídek do konkrétních míst. Díky tomu se máme možnost dozvědět, jak tato místa dříve vypadala. Stašek ve svých knihách zachycoval i dějinné události tak, jak je prožívali zdejší obyvatelé, příkladem je rok 1848. Zaměřila jsem se i na vyobrazení národnostní problematiky, a to především na vztah mezi českými dělníky a německými továrníky. Zaujalo mě například, v jakých tíživých podmínkách museli dělníci pracovat, jak nízkou měli mzdu, kolik hodin denně museli odpracovat či jaký čas mohli věnovat odpočinku.

Práce obsahuje velké množství ukázek z autorových knih, které vystihují specifické rysy tohoto kraje. Ukázky přispívají k lepšímu zobrazení a pochopení tehdejší doby.

Vybrala jsem si téma, které je v literatuře dosud nezpracované. O autorově životě a díle už sice bylo napsáno několik publikací a odborných textů, ale žádné z nich se blíže nezaměřují na téma, kterému se věnuji. Tato práce by se tak mohla stát podnětem, inspirací

či užitečným přínosem pro další zpracování a bádání v oblasti regionální literatury Podkrkonoší.

Věřím, že se mi podařilo naplnit stanovené cíle a že by tato práce mohla přispět k většímu zájmu veřejnosti, ale i studentů o četbu Staškových děl. Jeho díla by si jistě zasloužila mnohem více naší pozornosti, protože jsou cenným zdrojem informací o životě lidí na venkově v druhé polovině 19. století, a jsou tak záznamem naší historie.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor*. 7. vyd. Praha: SNKLHU, 1959.
- STAŠEK, Antal. *Dílo*. Praha: Československá grafická unie, 1936.
- STAŠEK, Antal. *Na rozhraní: Román z rakouských dob*. Praha: SNKLHU, 1957.
- STAŠEK, Antal. *Nedokončený obraz*. Praha: Česká grafická Unie, 1920.
- STAŠEK, Antal. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. 3. vyd. Praha: Brázda, 1950.
- STAŠEK, Antal., JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Povídky z hor*. Praha: Albatros, 1974.
- STAŠEK, Antal. *Přelud*. Praha: Česká beletrie, 1928.
- STAŠEK, Antal. *V temných vírech*. Praha: Svoboda, 1974.
- STAŠEK, Antal. *Ze vzpomínek: Vybrané spisy Antala Staška*. Praha: SNKLU, 1964.

Sekundární literatura

- BENČ, Bohuslav. *Podkrkonošský spiritismus: Podkarkonoski spirytyzm = Spiritism in the foothills of the Krkonoše mountains = Spiritism im Unterriesengebirgsvorland*. Nová Paka: Město Nová Paka. 2014. ISBN 978-80-260-7311-6.
- BLAŽIČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- DAVID, P., DOBROVOLNÁ, V., SOUKUP, V. *Podkrkonoší: Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku*. Praha: S&D, 2003, sv. 38. ISBN 80-86050-72-6.
- HAVEL, Rudolf., BÍLKOVÁ, Eva. *Antal Stašek: (1843–1931): literární pozůstalost*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1987.
- HLAVA, R., MIZERA, F., VRBA, K. *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily: Sborník k odhalení sousoší a otevření Památníku Antala Staška a Ivana Olbrachta v Semilech 28. srpna 1960*. 1. vyd. Semily: Místní národní výbor, 1960.
- HOMOLOVÁ, Květa, ed. a kol. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- HÝSEK, Miloslav. *Antal Stašek*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1933.
- JAKL, Michal. *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*. Žehušice: Městské knihy, 2004.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi*. Praha: Scientia, 1994. ISBN 80-85827-41-7.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. Praha: Academia, 1967.

- JANŮ, Otakar. *Rok 1848 v Podkrkonoší*. Turnov: Jednota bratrská, 1948.
- JÍLEK-OBERPFALCER, František. *Jak žili naši otcové: mezi písmáky pod Krkonošemi*. Vrchlabí: Nákladem Josefa Krbala, 1946.
- KOUKAL, Pavel. *Staškem byl Zeman*. Liberecký den. 2003, roč. 11, č. 167, s. 2, ISSN 1212-6291.
- KOVAŘÍK, Petr., FRAJEROVÁ, Blanka. *Putování s knihou: místopis české prózy*. Praha: Knižní klub, 2013. ISBN 978-80-242-3918-7.
- KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*. Praha: Albatros, 1984.
- LANGHAMER, Antonín. *Kraj Antala Staška a Ivana Olbrachta*. Semily: Městský národní výbor, 1961.
- LAUBE, Josef. *Naše Podkrkonoší*. Praha: Národní jednota severočeská, 1938.
- LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové: Kruh, 1978.
- LUKÁŠ, Ladislav. *Literární místopis Semilska*. Semily: ORO, 1948.
- LUKÁŠ, Václav. *Vysoké nad Jizerou: pohledy do minulosti daleké i nedávné*. Vysoké nad Jizerou, 1992.
- MERHAUT, Luboš, ed. et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4., svazek 1. (S–T). 1. vyd. Praha: Academia, 2008. ISBN 80-200-0797-0.
- MIKOLÁŠEK, Vladimír. *Písmák a rebelant: Vzpomínání na Antala Staška*. Region Nisa: Obdeník. 1993, roč. 3, č. 86, s. 8.
- MIKOLÁŠEK, Vladimír. *Spisovatelovo výročí: 150 let od narození Antala Staška*. Liberecký den: Severočeské noviny. 1993, roč. 1, č. 62, s. 3.
- NOVÁK, J. V., NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. vyd. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1.
- PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 2, s. 12.
- PLACHTA, Miloš. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman): semilský advokát chudých, politik a nestor českých spisovatelů*. Semilské noviny. 2009, č. 3, s. 13.
- POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III: literatura 2. poloviny 19. století*. Praha: ČSAV, 1961.
- POLÁK, Karel. *O Antalu Staškovi*. Praha: Práce, 1951.
- PYTLÍK, Radko. *Sedmkrát o próze*. Praha: Československý spisovatel, 1978.
- SMRČKA, Aleš. *Ozvěny krkonošské minulosti: ve stopách tradiční dopravy a obživy*. Jilemnice: Gentiana, 2016. ISBN 978-80-86527-45-1.
- ŠALDA, F. X. Soubor díla F. X. Šaldy. *Kritické projevy 3.*, 1896–1897. Praha: Melantrich, 1950, sv. 12.

ŠŤASTNÝ, Radko. *Čeští spisovatelé deseti století*. Praha: HQ Kontakt, 2001. ISBN 80-903071-0-8.

Internetové zdroje

Muzejní ohlédnutí k 55 letům semilského muzea [online]. [vid. 2018-11-21]. Dostupné z: <http://www.muzeumsemily.cz/HISTORIE-MUZEJA.html>

Rodný dům spisovatele Antala Staška ve Stanovém [online]. [vid. 2018-11-21]. Dostupné z: <https://www.liberecky-kraj.cz/dr-cs/13367-rodny-dum-spisovatele-antala-staska-ve-stanovem.html>